

I NÖDFALL, KONTAKTA DEMOKRATIN!

ETT MANIFEST FÖR ATT STÄRKA DEN EUROPEISKA

ANGFALDEN

CAN?DO!

IMPRESSUM

Denna publikation har tagits fram inom ramen för ERASMUS+-projektet CAN DO DEMOCRACY (2024-2027).

Programmet är ett samarbete mellan följande organisationer:

Verein für interkulturelle Arbeit (VIA) Bayern | Tyskland | www.via-bayern.de (konsortieledare) Arca di Noè Società Cooperativa Sociale | Italien | www.arcacoop.com
Kista folkhögskola Stockholm | Sverige | kistafolkhogskola.se/ Genç Hayat Vakfı Istanbul | Turkiet | www.genchayat.org/en/
Panepistimio Thessalias Volos | Grekland | inclusivemobility.eu/countries/gr/heis/5794

Verband für interkulturelle Arbeit VIA Bayern e.V.

ARCA DI NOÈ

Webbplats och blogg

<http://www.candoempowerment.eu/startseite/>
<https://candodemocracy.wordpress.com/>

Författare

Åke Larsson | Sverige

Florian Wenzel | Tyskland

Medverkande

Agnese Agostini | Italien

Yusuf Çelik | Turkiet

Ajna Galicic | Italien

Macide Kahraman | Turkiet

Åke Larsson | Sverige

Meral Meindl | Tyskland

Giacomo Rossi | Italien

Silvia Simbeck | Tyskland

Federica Toscano | Italien

Grekland Florian Wenzel | Tyskland

Sara Arlati | Italien

Moslem Eddyb | Sverige

Abdalla Haioty | Sverige

Katrin Kuhla | Tyskland

Kostas Magos | Grekland

Çağdaş Özbakan | Turkiet

Abdullahi Abdifatah Sheek Elmi | Sverige

Kristoffer Strand | Sverige

Linos Vigklas |

Teckningar

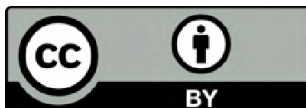
Sara Arlati | Italien

Sonnendorf & Stockholm, juli 2025

Finansierat av Europeiska unionen. De åsikter och uppfattningar som uttrycks är dock endast författarnas och återspeglar inte nödvändigtvis Europeiska unionens eller Europeiska utbildnings- och kulturbyråns (EACEA) åsikter. Varken Europeiska unionen eller den beviljande myndigheten kan hållas ansvariga för dem.

Co-funded by
the European Union

INNEHÅLL

A. DEMOKRATI – ETT SPRÅNG IN I DET OKÄNDA

Fokus: Att leva tillsammans	05
Metaforen: Ett segelfartyg	08
Demokratins röst i Europa	11
Hjälpsamma ord och konst	14
Skönhet – Föreställbarhet – Medvetenhet – Odling Differentiering –	
Tomt utrymme – Nåd – Hopp	
Enhet – Ansvar – Oförutsett – Unikhet	

B. GLIMTAR AV HUR MAN LEVER DEMOKRATI I EUROPA

Längs migrationsvägarna – Olika röster från Europa	41
NGO Young Lives Foundation från Turkiet: I ett nötskal	44
NGO Young Lives Foundation från Turkiet: Meningsfullt ungdomsengagemang	45
Universitetet i Thessaly, Grekland: Undervisning och lärande om demokrati... till fots	46
Universitetet i Thessaly, Grekland: Är jag en demokratisk pedagog?	47
NGO Arca di Noé från Italien: Röst för deltagande	42
NGO Arca di Noé från Italien: En ny berättelse genom deltagande video	43
NGO VIA Bayern från Tyskland: Culturatorium	51
NGO interpunktionen från Tyskland: The Village Talk	54
NGO Kista Folkhögskola från Sverige: Stockholmspalavern	56
NGO Kista Folkhögskola från Sverige: Kista folk high school	58

C. BÖRJA RESAN IGEN

Var med: Ett brev till den europeiska demokratin	61
En ny början: Att vara i världen	64

D. BILAGA

Manifestets tillvägagångssätt och utveckling	67
Bibliografi	69

A. DEMOKRATI –

ETT SPRÅNG

IN

DET OKÄNDA

FOKUS: ATT LEVA TILLSAMMANS I EN DEMOKRATI

Demokrati är inte en sak – vi kan inte ha eller äga den; demokrati är inte bara en teknisk uppsättning regler och föreskrifter som ska införas. Förvaltningen av saker och varelser är viktig, men leder till den liberal-kapitalistiska antagandet att demokrati kan drivas som ett företag som skapar mervärde för alla – ett bra varumärke att konsumera, utan att ställa för många frågor om innehållet. Detta främjar en mycket passiv förståelse av demokrati: vi ska bara vara konsumenter och vilja att de som ansvarar för demokratin levererar varor; en förståelse där värderingar, mångfald och hantering av konflikter utesluts till förmån för "neutrala" (ofta kallade "rationella") beslut utan alternativ. På detta sätt skulle demokrati betraktas som något som riktiga experter bör ta i sina händer – inte folket, utan smarta teknokrater som fattar välgrundade beslut – i själva verket en ganska auktoritär förändring som eliminerar mångfalden av röster. Regeringar och även ett stort antal människor följer denna problematiska idé i Europa i allt högre grad – från 1990-talets nyliberala vändning till libertarianska förändringar som återigen släpper loss marknadskrafterna – vilket inte har lett till ökad tillfredsställelse.

Frustrationen över regeringarna i Europa växer eftersom de inte kan leverera de önskade resultaten och står inför flera kriser, såsom en förändring av den internationella ordningen, krig och en rad ekologiska och miljömässiga problem. Migrationen visar på Europas oförmåga att upprätthålla de mänskliga rättigheterna samtidigt som det förvandlas till en fästning för de privilegierade. Populister, särskilt högerpopulister, tar fasta på denna frustration och omvandlar undertryckta negativa känslor till extrema former. De arbetar med starka distinktioner mellan rätt och fel, bra och dåligt, och hävdar att de är

de verkliga demokraterna som uttrycker alla de åsikter som är förbjudna av "eliten", som man generellt sett inte ska lita på. De hävdar att de återinför mångfald, men har samtidigt en absolutistisk syn på sina egna värderingar, vilket oftast går hand i hand med en önskan att utesluta alla de svagare som inte anses vara en del av "folket" (migranter, medlemmar av HBTQI-gemenskapen, personer med funktionsnedsättning och äldre). Detta är en annan auktoritär förändring som förtrycker mångfalden: de som inte kan införlivas i det vinstorienterade systemet och de som inte kan pressas in i normativa moraliska scheman utesluts; de verkar utgöra ett hot mot kontrollbehovet.

Detta manifest försöker ta en annan vinkel; det föreslår att demokrati inte ska ses som ett svar, utan som en fråga som ställs till oss alla: "Frågan om den kommande demokratin kan bland annat ta följande form: vad innebär det att 'leva tillsammans'?" (Derrida 2005, s. 12). En grundläggande fråga som visar att idén om demokrati är direkt kopplad till vad det innebär att vara människa, att bilda en gemenskap av olikheter. En fråga som inte kan besvaras en gång för alla; en fråga som gång på gång manar oss alla till ansvar. En fråga som börjar med oss, grannskapet och sträcker sig upp till komplexa konstruktioner som "Europa". På detta sätt vill den främja det som nyligen har kallats "radikal demokrati", i betydelsen av det latinska ordet radix/rot, och försöka gå tillbaka till vad demokrati i grunden kan betyda för människor i deras begränsning och bräcklighet. "Radikal demokrati" betyder normativt att stärka demokratins rötter, som är mångfald, inkludering, aktivt deltagande och frihet.

"Hur vill vi leva tillsammans i Europa?"

Låt oss titta på de olika delarna av denna fråga i ljuset av radikal demokrati:

"Hur ska vi"

Dessa två ord påminner oss om att göra arbetet med att besvara frågan om demokrati konkret; "hur" kräver en ram inom vilken detta kan ske. Ett svar är att inrätta, stärka och underlätta utrymmen för daglig interaktion där olika människor möts. Det kan handla om aktiviteter i dagliga offentliga utrymmen, bussar, samhällscentra – utrymmen som är tillräckligt säkra för att man ska kunna prata om mångfald och konflikter. Ofta är det bra att lägga till ett kreativt och konkret inslag, att göra något tillsammans, samarbeta och inse att frågan om demokrati inte är abstrakt, utan kan kännas och upplevas tillsammans med andra.

"Vi"

Demokrati är aldrig för andra, den är för oss. Det är därför frågan om demokrati ständigt ställs i olika sammanhang: hur hanterar vi "här och nu" i en given grupp? Och, ännu viktigare: vilka är vi, hur slutna eller öppna är vi? I vårt sammanhang, betyder Europa Europeiska unionen, kontinenten, alla som känner sig europeiska? "Vi" ställer frågan om öppenhet: vem kan vara en del av vi, var är gränserna (för tid, komplexitet, energi). Vilka konsekvenser accepterar "vi" när vi drar gränser till andra? Bör vi ta hänsyn till det globala samhället, bör vi till och med inkludera djur och saker när vi ser att naturen själv reagerar på klimatförändringarna och behöver nya former för att ge den en unik röst och att arter utrotas på grund av människans handlingar? Att utvidga gränserna för "vi" är en del av att utvidga demokratin.

"vill"

Demokrati föreskriver inte hur vi ska leva. Friheten att utgå från sina personliga värderingar och grundläggande behov är nyckeln till demokrati. Vad vi vill ha är ofta kopplat till känslor. Denna dimension av demokrati underskattas och missbrukas samtidigt av populister, som väcker negativa känslor till det yttersta. Vi kan uppskatta det vi verkligen vill ha och behöver på ett positivt sätt och därmed stärka demokratins värdegrund. Uppskattning är motivationen och inspirationen att vara kreativ för nya vägar i framtiden.

"Att leva"

Demokrati handlar inte bara om kunskap, bättre argument eller den bästa analysen. Demokrati är kopplat till livet, den respekterar biografier, drömmar och ambitioner hos människor som föds och dör i sin unika form. Demokrati är alltså en aktivitet, den kan inte läras ut utan måste utövas, upplevas och kännas. Att utöva demokrati innebär att ge alla ett meningsfullt liv – detta börjar med våra dagliga handlingar och beslut. Att ta ansvar för demokratin innebär att ta ansvar för livets utveckling. För att skydda denna själva essensen av demokratin skyddar en konstitution med mänskliga rättigheter människolivet som ett icke-förhandlingsbart absolut.

"Tillsammans"

Demokrati handlar om mångfald, den kan inte utövas ensam eller av några få. Tillsammans lever vi på denna planet och måste hitta ett sätt att ständigt balansera majoritet och minoritet, privilegier och diskriminering, deltagande och beslut. Tillsammans innebär också att se värdekonflikter som en positiv del av samspelet mellan människor. Tillsammans i mångfald kan vi skapa de sammanhang och arrangemang som krävs för att hantera varandra på ett fredligt sätt. Detta innebär också att våld inte är acceptabelt, eftersom det leder till en vinnare/förlorare-logik för att leva tillsammans. Istället erkänns det att att leva tillsammans innebär många spänningar, dilemman och ofta smärtsamma beslut, med förhoppningen att hitta bättre svar i framtiden.

"I Europa?"

Det stora löftet med Europeiska unionens projekt är och var att uppfylla ambitionen att förena enhet med mångfald. Olika kulturer, språk och traditioner ska förenas på en kontinent. De olika vågorna av utvidgning av Europeiska unionen ställde denna fråga allt oftare, men ledde också till en kris: är den gemensamma marknaden allt som förenar oss? Vad sägs om dem som för närvarande undergräver idén om Europeiska unionen? Vad sägs om de länder som för närvarande är utestängda? Var börjar Europa och var slutar det? Hur kan Europa förbli öppet och skyddat samtidigt? Vad skulle en europeisk demokrati i mångfald innebära i slutändan?

UPPLEVELSE: "Tills ljuset bryter igenom..."

Försök att uppleva det okända, det okontrollerbara i dig själv och i andra. Hitta nya sätt att känna skönheten i att inte veta, inte kategorisera eller kontrollera dina tankar eller tolkningar av andra – en demokratisk upplevelse!

Sitt tillsammans med en annan person och se varandra direkt i ögonen.

Ha papper och penna redo och rita spontant den andra personen med din svagare hand i en minut utan att stanna pennan och utan att titta på papperet. Gör detta ömsesidigt med två eller tre andra personer – försök inte göra en bra teckning – låt pennan cirkulera efter vad du spontant ser i den andra personen.

Samla i gruppen ord som kom upp i tankarna när ni gjorde denna övning där ni exponerade er för den andra personen; hitta motsatsord för orientering och trygghet och diskutera dem tillsammans: Hur främjar eller hotar de ett begrepp om radikal demokrati?

Filosofen Simone Weil sa att vi inte ska börja med att förstå, utan "stirra tills ljuset bryter igenom" (Weil 1952, s. 174).

METAFOREN: ETT SEGEL -SKEPP

För att få ett bättre grepp om och förståelse för det som har diskuterats ovan är det hjälpsamt att använda en symbol som ett sätt att ytterligare utforska och kreativt utvidga begreppet demokrati.

Demokrati är ett segelfartyg. Denna metafor innebär att det kan byggas, har ett visst utseende och en viss stabilitet, att människor kan titta på det och gå ombord. I Europa har vi olika segelfartyg, men en sak är densamma: segling kan bara läras under osäkra förhållanden med vågor och väder på öppet hav. Beroende på skiftande och motstridiga vindar är det nödvändigt att ta skarpa svängar, utan att se någon land på horisonten, men med hoppet om att fortsätta livets väg tillsammans. Människor i olika nationer har olika seglingserfarenheter och utforskar olika rutter.

Detta innebär att demokratin å ena sidan är aktiv – byggandet av ett stabilt segelfartyg och bevarandet av denna konstruktion är avgörande för att människor ska kunna samlas som en gemenskap i en säker miljö och påbörja en resa tillsammans. Samtidigt är demokratin "passiv" när resan börjar – precis som ett segelfartyg har den ingen förutbestämd plan för framtiden, utan reagerar på skiftande vindar och förhållanden på vattnet. Det behöver vägledning och styrning samt att alla ombord inkluderas på lika villkor för att kunna delta. En kapten med legitimt ledarskap behövs för att representera gemenskapen, men detta kan förändras över tid. Radikalt sett försöker demokratin lämna (manlig) dominans över världen som ett objekt – när man seglar runt bevaras havsytan och besättningen måste vara beredd på förändrade vindar. Ofta ses detta på ett negativt sätt, att det inte finns någon tydlig väg för framtiden; i positiv bemärkelse är det att vara ett segelfartyg mycket nära livet självt: vad som kommer att hända i morgon, i framtiden, är i princip aldrig klart. Demokrati är "löftet om framtiden" (Derrida 2006, s. 306) att ta nya vändningar för att

vad som än kan hända. Denna uppmaning till osäkerhet visar oss att livet som sådant aldrig är säkert. Demokrati kan inte garanteras. Det finns alltid *händelser* och en framtid som vi inte kan beräkna.

I den meningen kan segelfartyg vara stabila, men de har ingen "grund" – det finns inget fast ankare att hålla fast vid, ingen sanning, makt eller religion som ger en säker hamn och anledning till handling (Derrida 2005, s. 121 ff). Demokratin är bräcklig – osäkerheten är den enda passageraren som alltid är ombord. Vissa tänkare definierar detta radikala perspektiv på demokratin som en "institutionaliserad osäkerhet" (Lefort 1988, s. 19). Demokrater vet att varje beslut är villkorat och kan revideras – av nya insikter, nya politiska alternativ eller nya regeringar efter val. I demokratin finns det inte längre någon maktcentral som förenar samhället och staten på ett "säkert" sätt. Som Claude Lefort uttrycker det: "Makten förkroppsligades i prinsen och gav därmed samhället en kropp (...) Denna modell avslöjar demokratins revolutionära och oöverträffade egenskap. Maktens centrum blir en tom plats, (...) den kan inte upptas – den är sådan att ingen individ och ingen grupp kan vara konsubstantiell med den – och den kan inte representeras" (Lefort 1988, s. 19). Demokrati är inte ett statiskt begrepp utan innebär i sin natur en pågående process.

Demokratin är öppen för förändringens vindar, för att se det oväntade, vilket innebär att bli öppen för det mänskliga livet som vi finner omkring oss. Att reagera på dessa händelser innebär också att försöka göra *rättvisa* åt allt som händer omkring oss, att reagera på det, att ta ansvar för människan som sådan. Att göra rättvisa går bortom rätt och fel; rättvisa är det ansvarsfulla svaret på den *andres* kallelse – bortom vad vi hade i åtanke. Jacques Derrida uttrycker det så här: "Det finns ingen rättvisa utom i den mån någon *händelse* är möjlig som, *som händelse*, överskrider beräkningar, regler, program, förväntningar och så vidare

. Rättvisa som upplevelse av absolut alteritet är omöjlig att representera.” (Derrida 1992, s. 27). Detta är den mest radikala tanken om att koppla demokrati, särskilt som en livsform, till rättvisa bortom formella, institutionella och juridiska förfaranden. Demokrati blir en upplevelse, en livsform som innebär att vi ständigt reagerar på osäkerhet, försöker göra rättvisa åt alla situationer vi möter, accepterar värderingsdilemman och ändå är redo att ta steget till handling.

Om vi återvänder till metaforen kommer segelfartyg att ta upp dem som befinner sig på öppet vatten och som inte har något fartyg eller inte kan simma och göra dem till en del av sin gemenskap. På detta sätt förkroppsligar demokratins segelfartyg frihet i kombination med ansvar. Ibland kan det till och med vara nödvändigt att ta ner seglen för att skydda skeppet – och ta fram paddlarna och alla måste arbeta hårt för att fortsätta resan. Konkret: migrationen är just denna uppmaning till respons, ett ansvar att göra rättvisa åt andra människor och inte utesluta dem i namn av en förutbestämd och säker plan som de tycks störa.

Här kan vi se den väsentliga spänningen, demokratins radikala dilemma: för att kunna gå framåt strävar människor normalt alltid efter att ”undvika osäkerhet” (Hofstede 2003). Samtidigt är det uppenbart att människolivet i sig är skört och fullt av osäkerheter. Metaforen med segelfartyget visar hur demokratin försöker balansera önskan om säkerhet med respekt för den grundläggande osäkerheten i människolivet självt: ”Osäkerhet om framtiden är ett grundläggande faktum i människans liv som vi försöker hantera genom teknik, lagar och religion. (...) Gränsen mellan att försvara oss mot osäkerheter och att acceptera dem är flytande; många av våra försvar som syftar till att skapa säkerhet gör inte det i objektiv mening, men de gör att vi kan sova lugnt” (Hofstede 2003, s. 146). Demokraterna behöver demokratins stabila skepp för att komma igång – och demokratins skepp behöver demokraterna för att hålla det på sin osäkra kurs, reagera på vindarna, skydda och underhålla det. Demokrati i denna mening är en daglig erfarenhet. Denna sfär av demokrati formulerades ursprungligen av reformpedagogen John

Dewey på 1920-talet. Hans centrala idé var att demokrati i allmänhet bör baseras på erfarenhet i betydelsen deltagande och inkludering av alla i en lärandemiljö. Detta innebär också att vi upplever oss själva på skeppet som ett ”demokratins laboratorium”, där vi kan lära oss att hantera inkludering, exkludering, fördomar, konflikter och beslut. Vi blir politiserade när vi utforskar olika alternativ med andra i skyddade utrymmen; vi hittar en balans mellan våra värderingar och andras och ser konflikter som en möjlighet till kreativ demokratisk utveckling. Hannah Arendt uttrycker det så här: ”Att leva tillsammans i världen innebär i grunden att en värld av ting finns mellan dem som har den gemensamt, på samma sätt som ett bord står mellan dem som sitter runt det; världen, liksom allt som finns däremellan, förenar och skiljer människor åt på samma gång” (Arendt 1958, s. 52).

Autokrater gillar inte denna idé om en gemenskap av mänskliga sjömän som utforskar det okända. De som vill stoppa demokratins skepp (motvind eller fiender inifrån) kommer att använda ankaret och försöka förankra det igen. Auktoritära härskare och populisterna försöker göra detta eftersom de inte kan acceptera friheten i en rörlig, oförutsägbart och också bräcklig demokrati. De vill ha säkerhet, restriktioner och kontroll – med fokus på *samma*, fasta identitet istället för den *andra*. Då finns segelfartyget fortfarande kvar, men dess aktiva skönhet och allas deltagande när man seglar går förlorat. På ett sätt kommer det att förstöra sig själv när det inte längre används, eftersom det inte är flexibelt nog att reagera när vindarna och situationen på vattnet förändras – det kommer att falla sönder, också för att de som hindras från att segla sannolikt inte längre kommer att ta hand om och ansvara för detta döda objekt.

I Europa befinner vi oss i en situation där stormen är så stark att symboliskt olika segelfartyg har bildat en stark cirkel, som en fästning. Detta hindrar andra, särskilt migranter, från att komma in i ”våra vatten” i mitten – bokstavligen hindrar det dem också från att ha stabila segelfartyg som gör det möjligt för dem att knyta kontakter som en gemenskap och vara på samma nivå som de ”etablerade demokratierna”; migranter befinner sig inte i en produktiv miljö av demokratisk osäkerhet, utan

måste ofta leva i förtvivlan och kaos, bokstavligen utan något skepp på öppet hav. Termen *migranter* märker dem som ett objekt – de individuella namnen, det öde vi måste reagera på för att göra rättvisa, går helt förlorat. De drunknar som okända. Jacques Rancière (Rancière 1998) analyserar att de som inte har någon andel inte ens hörs som sådana – deras röster är inte budskap, utan bara störande ljud – de har ingen del i denna typ av demokrati – inte undra på att mänskliga rättigheter misslyckas när det gäller att hantera dessa människor just i de ögonblick då de skulle behövas mest.

Detta äventyrar också oss på segelfartygen: om demokratins skepp följer extremisternas vindar för mycket kan det krascha mot land – om det försöker vara för defensivt mot demokratins fiender kan det gå sönder vid ankaret. Fiender inom kan också vara de som sover – om för många gör det finns det ingen som tar ansvar, som svarar på de förändrade

. De europeiska segelfartygen är själva låsta och kan inte längre svänga. Här riskerar demokratin också att förstöra sig själv genom att bli oflexibel, ett hårt skal som inte längre kan röra sig och som också tar friheten och inspirationen från sitt folk.

Den eviga frågan för demokratins segelfartyg är hur man ska balansera acceptansen av osäkerhet och bräcklighet (som öppnar upp för livet – även och särskilt det sårbara livet) med behovet av att skydda själva fartyget. Att vara öppen men inte naiv; att vara beredd men inte utesluta. Ju mer mångfaldig seglarnas gemenskap är, desto bättre för att ha en mångfald av värderingar som representerar kreativa reaktionsmöjligheter; samtidigt kräver detta en beredskap att hantera spänningar och konflikter, att hålla en oändlig debatt öppen för att integrera alla röster.

ERFARENHET: Våra värderingar ombord

Mångfalden av värderingar gör oss kreativa på segelfartyget. De är inte abstrakta eller en doktrin från ovan. De växer snarare fram ur våra biografiska resurser och levda visdom.

Låt alla i gruppen skriva ner ett ordspråk från barndomen på sitt modersmål. Dela dessa utan förklaringar, lyssna bara på de olika rösterna och språken.

Be sedan hela gruppen att vika ett segelfartyg tillsammans av ett stort papper.

Be små grupper att förklara ordspråken och hjälpa varandra att härleda ett eller två positiva värden från dem (även om ordspråket kan vara negativt – försök att hitta dess väsentliga och ursprungliga positiva visdom). Skriv ner vart och ett av värdena på separata papper. Låt alla i tur och ordning placera sina värden i pappersskeppet.

Diskutera om det finns en gräns för antalet värden – finns det några väsentliga? Vilka av värdena kan komma i konflikt när beslut fattas om segelfartyget? Hur kan vi hantera dessa konflikter mellan värden på ett produktivt sätt – respektera dem men göra det som är mest hjälpsamt i stunden? Vem kan ha mer makt än andra att driva igenom sina värden mot andra i den aktuella situationen i Europa?

DEMOKRATINS RÖST I ETT EUROPA PRÄGLAT AV " "

Den liberala demokratin har starka historiska band till upplysningstiden och kapitalismen. Som Marx och Engels redan analyserade för nästan 200 år sedan kan detta få förödande effekter: "Alla fasta, fastfrusna förhållanden, med sin följd av gamla och vördnadsvärda fördomar och åsikter, sopas bort, alla nybildade blir föråldrade innan de hinner stelna. Allt som är fast smälter bort, allt som är heligt vanhelgas, och människan tvingas äntligen med nyktert sinne se sina verkliga livsvillkor och sina relationer till sina medmänniskor i ögonen" (Marx/Engels 1848). Med andra ord: individuell frihet kan leda till en atomisering av samhället där alla kollektiva band förstörs. För vissa kan detta vara bra, för många är det problematiskt: inte alla människor har lika möjligheter och lika tillgång till att leva sina drömmar. Starka, privilegierade (manliga, vita, västerländska, funktionsdugliga, rika) människor utövar sin frihet på bekostnad av svagare människor.

Det är därför människor också har en stark känsla för behovet av gemenskap: värdet av jämlikhet innebär att vi som människor inte föds med grundläggande skillnader och att detta bör respekteras – genom att införa regler och bestämmelser som är desamma för alla. Jämlikhet pekar ursprungligen på det faktum att vi alla har samma rätt att leva våra liv på ett anständigt sätt. Det är ett kollektivt värde som sätter gränser och knyter oss samman. Ursprunget till detta värde finns i fackföreningarna som försöker kollektivt konfrontera kapital- och egendomsägare för att uppnå bättre levnadsvillkor. I det moderna samhället finns det ett antal åtgärder som försöker främja värdet av jämlikhet: försäkringar, ett progressivt skattesystem, säkerhetsbälten, användning av coronamasker och obligatorisk skolgång är exempel som försöker göra människor jämlika och undvika att privilegierade lever sitt fria liv på bekostnad av andra. Det är främst privilegierade människor som ser värdet av jämlikhet som en begränsning av deras

individuella liv; för andra är jämlikhet den enda chansen att få ett anständigt liv och utveckla sin personliga frihet. Ett exempel från genusrelaterade praktiker är skyddsboenden för kvinnor på anonyma platser. Män är utestängda från dessa platser – endast på detta sätt kan dessa kvinnor få säkerhet som en grund för sin frihet. Detta är ett exempel på hur spår av radikal demokrati med fokus på sårbarhet och bräcklighet i människors liv omsätts i praktiken.

Att leva tillsammans är kopplat till fysiska utrymmen, till byggnader, design och arkitektur. Även här kan vi se en genusrelaterad fråga som måste hållas i åtanke: Anna Heringer, en tysk arkitekt som arbetar internationellt med lera och lerjord, uttrycker det så här: "Den ständiga strävan efter höjd, effektivitet, kontroll och rationalisering, men också fascinationen för det nya och den överdrivna användningen av teknik – alla typiskt manliga egenskaper – måste bringas i en sund balans med intuition, empati, omsorg och medkänsla för medmänniskor och naturen. Det mansdominerade synsättet har inte bara lett oss mot överutnyttjande av resurser och därmed klimatkris, utan också mot social orättvisa, genom brist på empati och betoning av resultat framför process. (Heringer 2024, s. 130).

Att stärka den europeiska demokratin som helhet är en uppgift som är kopplad till frågan om hur Europa ska lyckas hitta en balans mellan enhet och mångfald, mellan behovet av att ta ställning och att inte utesluta andra, och utmaningen att förbli öppen utan att ge upp sin identitet. Det är i grunden en fråga om att upprätthålla demokratin och hur demokratin kan inspirera människorna på denna kontinent. Demokratin är alltmer under press: enligt Economist Intelligence Unit Democracy Index

2023 (EIU, 2023) har demokratiseringen nyligen drabbats av ytterligare bakslag. Mindre än 8 % av världens befolkning lever i en fullständig demokrati, medan nästan 40 % lever under auktoritära styren. Den globala covid-19-pandemin har påskyndat denna trend. Samtidigt visar rapporten empiriskt att demokrati i sig inte på något sätt är en garanti för att förhindra globala kriser som klimatförändringar eller lösa internationella konflikter och krig. Demokratier öppnar upp enorma möjligheter för sina medborgare, men samtidigt ger de inte alltid avgörande och snabba svar på utmaningar. Demokrati är alltså inte längre den enda attraktiva framtidsvisionen, eftersom auktoritära nätverk bygger starka band för att säkra fördelar för en minoritet mot majoriteten av befolkningen, som Anne Applebaum visar i sin imponerande rapport *Autocracy, Inc.* (se Applebaum 2024): auktoritära härskare knyter internationella band och säkrar mark, kapital och resurser med hjälp av företag och investeringsorganisationer.

Befintliga demokratier inser att deras medel för att möta dessa tendenser verkar för svaga för att fungera i en värld präglad av kriser och krig. Hur kan vi ta oss ur denna återvändsgränd? Hur kan vi föreställa oss en annan värld där demokratins rötter åter blir levande och livskraftiga? Hur kan vi inspireras att se bortom den kapitalistiska logiken om ekonomisk objektivering? Hur kan vi gå bortom vad den amerikanske tänkaren Frederic Jameson (Jameson 1994) sa: "Det är lättare att föreställa sig världens undergång än att föreställa sig kapitalismens undergång".

I dagens värld, där samhället i allt högre grad styrs av automatiserade ekonomiska system och där demokratiska institutioner riskerar att bli nothing more than technical tools for administration, blir det viktigt att stanna upp och reflektera över de djupare krafter som formar vårt gemensamma liv. Hartmut Rosa använder exemplet med att vänta på årets första snö – alltid ett magiskt ögonblick för många – och helt okontrollerbart: "Vår relation till snön speglar dramatiken i vår relation till den moderna världen som i en kristallkula. Den drivande kulturella kraften i den livsform vi kallar "modern" är idén,

hoppet och önskan att vi kan göra världen kontrollerbara. Men det är först när vi möter det okontrollerbara som vi verkligen upplever världen. Först då känner vi oss berörda, rörda, levande." (Rosa 202, s. 2). I detta sammanhang visar sig fiktion – förstått rent som en konstnärlig form – vara ett kraftfullt svar på filosofiska tankeexperiment som idén om "möjliga världar". Dessa imaginära verkligheter är inte bara eskapistiska fantasier. Tvärtom är de väsentliga. Utan förmågan att föreställa sig alternativ riskerar vår värld att bli en sluten cirkel, ett utrymme som bara hänvisar till sig själv och mäter allt efter sina egna begränsade mått. I den meningen erbjuder den konstnärliga fantasin en väg ut – ett sätt att ana vad som kan existera bortom det som redan finns. Det kan till och med vara vårt starkaste skydd mot att samhället långsamt fryser till något helt teknokratiskt.

Vi ser hur samhället avsäger sig sina reflekterande och inåtvända funktioner och ersätter dem med fragmenterade och isolerade beteenden. Men konst och litteratur är inte lyxvaror, och de är inte heller bara verktyg för att förmedla ett budskap. De är väsentliga för människans liv. Om vi tittar på auktoritära regimer, där den personliga friheten är starkt begränsad, finns det fortfarande en djup och utbredd nyfikenhet på vad som skapas, skrivs och tänks – inte bara bland eliten, utan också bland vanliga människor. Det intresset kan ha uttryckt en grundläggande mänsklig längtan: att känna, att förstå, att dela. Även när friheten saknas lever den längtan vidare.

I de flesta europeiska länder är situationen nästan den omvända. Vi är fria att göra nästan vad som helst – men samma nyfikenhet har bleknat. Vi lever i en flod av information, och färre människor verkar bry sig om vad andra läser eller tänker. Detta ger upphov till en oroande paradox: obegränsad frihet utan en meningsfull koppling till andra blir tom. Sann frihet behöver en motpart – rättvisa, tillhörighet, dialog – för att få verkligt värde. Litteraturen bidrar till detta. Den gör det möjligt för oss att utforska hur verkligheten skulle kunna se ut, utmana det bekanta och väcka nya idéer. På så sätt blir fiktion inte bara berättande, utan en fantasi med etiska och sociala konsekvenser. Den uppmanar oss att fråga vem vi

är, vilken sorts värld vi lever i och vilken sorts värld vi tillsammans skulle kunna skapa.

Demokrati var trots allt aldrig avsedd att leverera perfekta lösningar. Den var utformad för att generera alternativ som vi kan leva med – alternativ som känns legitima, rättvisa och möjliga att acceptera. Men för att kunna göra sådana val måste människor känna att deras liv har mening. Och en del av den meningen kommer från att kunna tala med sig själv – att erkänna att vi är komplexa, föränderliga varelser, inte bara samlingar av preferenser, utan främlingar för oss själva. Det faktum att vi fortfarande försöker ta reda på vilka vi är gör oss intressanta för oss själva. Vi måste också förstå den roll som kulturellt utbyte spelar för att forma det demokratiska livet – särskilt när vi måste leva tillsammans med människor som vi inte har valt. När människor från olika delar av världen tar med sig sina berättelser och erfarenheter till Europa får vi en fusion av perspektiv. Den europeiska idén om jämlikhet – ofta abstrakt och allmän – måste förstås för att bevara varje persons unika egenskaper. Målet är inte att utplåna skillnader, utan att skapa ett utrymme där olika erfarenheter kan mötas och interagera. Vi behöver inte se varandra som identiska; vi kan se varandra som överraskande, gåtfulla, frustrerande, mystiska, skrämmande, älskvärda – och universellt okränkbara. Ett sådant intresse för andra är ett starkare försvar för demokratin än någon formell regel. Om alla tvingas passa in i samma definition av "jämlikhet" riskerar vi att ta bort det som gör oss mänskliga. Radikal demokrati föds ur levande interaktioner – ur verkliga samtal där människor möts och utbyter tankar.

Sett i ett bredare perspektiv är demokrati inte bara ett verktyg för beslutsfattande. Det är ett tomt utrymme – ett kärl som väntar på att fyllas med mänskliga erfarenheter: med konst, litteratur,

dialog och personliga möten. I dessa möten, där vi delar våra berättelser, förhoppningar och farhågor, uppstår en djupare förståelse – en förståelse som fakta ensamma inte kan ge. Det som upprätthåller demokratin är inte bara ett ökande antal röster, utan utrymmet för verklig mångfald och komplexitet. Detta utrymme bör inte reduceras till medieplattformar eller brus på nätet. Det lever i långsamma, eftertänksamma samtal – den typ som gör demokratin motståndskraftig, anpassningsbar och levande. Där möter vi varandra som fullvärdiga människor, med känslor och fantasi. Vi tillåter oss att bli rörda, att undra, att förändras. Vi väljer nyfikenhet framför säkerhet. Och i den handlingen – att våga möta det okända, det obekväma, det ofullständiga – skapar vi något djupt mänskligt. Av denna anledning får vi inte låta demokratin kapas av hastighet, effektivitet eller teknisk logik ensam. Ett system som inte lämnar utrymme för reflektion riskerar att radera medborgarnas levda erfarenheter. Vi behöver ett öppet utrymme – ett utrymme som ingen makt helt kan uppta – där minnen, drömmar och föreställda framtider kan formas tillsammans, om och om igen.

I sin tidigaste form var demokratin inte skapad för härskare. Den skapades som ett utrymme för gemensamt tal och lyssnande. Kulturteoretikern Homi Bhabha har beskrivit ett sådant utrymme som ett "tredje utrymme" – en sfär där olika kulturer möts och påverkar varandra, där nya identiteter uppstår. Som Bhabha skriver: "Det är detta tredje utrymme, även om det i sig är omöjligt att representera, som utgör de diskursiva förutsättningarna för uttryck som säkerställer att kulturens betydelse och symboler inte har någon ursprunglig enhet eller fasthet; att även samma tecken kan tillägnas, översättas, omhistoriseras och läsas på nytt." (Bhabha, 1994, s. 37).

HJÄLPSAMMA ORD OCH KONST " "

Vi följde idén om radikal demokrati – inte i betydelsen extremism, utan i den bokstavliga betydelsen av *radikal* som "rot". Vi utforskade demokratin genom att gå tillbaka till dess rötter och fråga oss vad det egentligen innebär att leva och agera demokratiskt som människor. För att uttrycka detta använde vi metaforen om ett segelfartyg: ett fartyg som rör sig framåt med fantasi, öppenhet och kollektiv riktning. Precis som ett sådant skepp behöver vind och navigering, behöver demokratin konst och litteratur – de hjälper oss att föreställa oss en annan värld, göra nya möjligheter tänkbara och öppna vägar som logiken inte kan kartlägga (jämför Ruch 2019).

Vår kritik av kapitalismen, teknokratin och säkerhetsillusionen visar att vi inte kan återupprätta demokratins rötter i Europa enbart genom definitioner eller program. Istället måste vi engagera oss i en process av poetisk och estetisk reflektion: "Konstpraktiker (...) bidrar till (...) ett nytt landskap av det synliga, det sagbara och det görbara" (Rancière 2015, s. 149). Därför erbjuder vi tolv ord som inbjudningar att utforska olika aspekter av radikal demokrati. Varje ord representerar en annan dimension av vad det kan innebära att leva demokrati i Europa:

Skönhet – Medvetenhet – Föreställbarhet – Odling – Differentiering – Tomt utrymme – Nåd – Hopp – Enhet – Ansvar – Oförutsett – Unikhet.

Partner från Turkiet, Grekland, Italien, Tyskland och Sverige berikade dessa ord och utvecklade symboler för var och en av dem, som sedan ritades professionellt. Tillsammans ger de mening och djup åt följande reflektioner.

ERFARENHET: Ord för livet

Vi behöver nya typer av ord –
ord som inte automatiskt får oss att falla in i gamla,
förutbestämda tankemönster.
Ord som öppnar upp utrymme istället för att stänga det.
Ord som luckrar upp fasta betydelser och väcker kreativitet.
Ord som gör det möjligt för oss att möta varandra på ett djupare plan som människor.

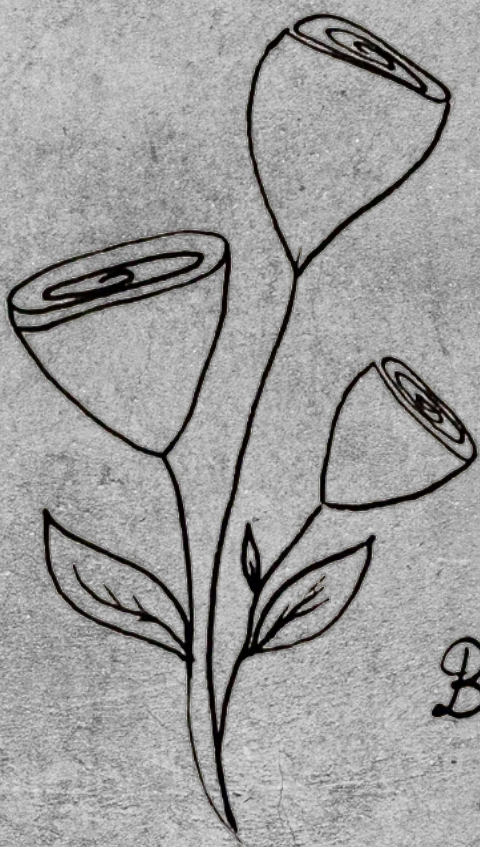
Välj några av de tolv orden och låt varje person i gruppen välja ett. Bilda par och reflektera öppet: vilka associationer kommer ni att tänka på?

Vilka förhoppningar, inspirationer eller kanske farhågor är kopplade till ordet? Hur kan detta ord relatera till demokrati? Kan det bidra med något? Kan det bli en del av ditt eget liv? Kan du se det i framtiden?

Alternativt kan du placera varje ord i olika hörn i rummet. Låt små grupper samlas och reflektera öppet över orden – efter en stund kan du be deltagarna byta hörn och dela med sig igen.

Avsluta med att samla hela gruppen och dela med er av era insikter.
Vilka överraskande tankar eller känslomässiga reaktioner väckte orden?
Vilka nya kopplingar upplevde du – med orden och med varandra?

Beauty can change
minds and relieve souls.

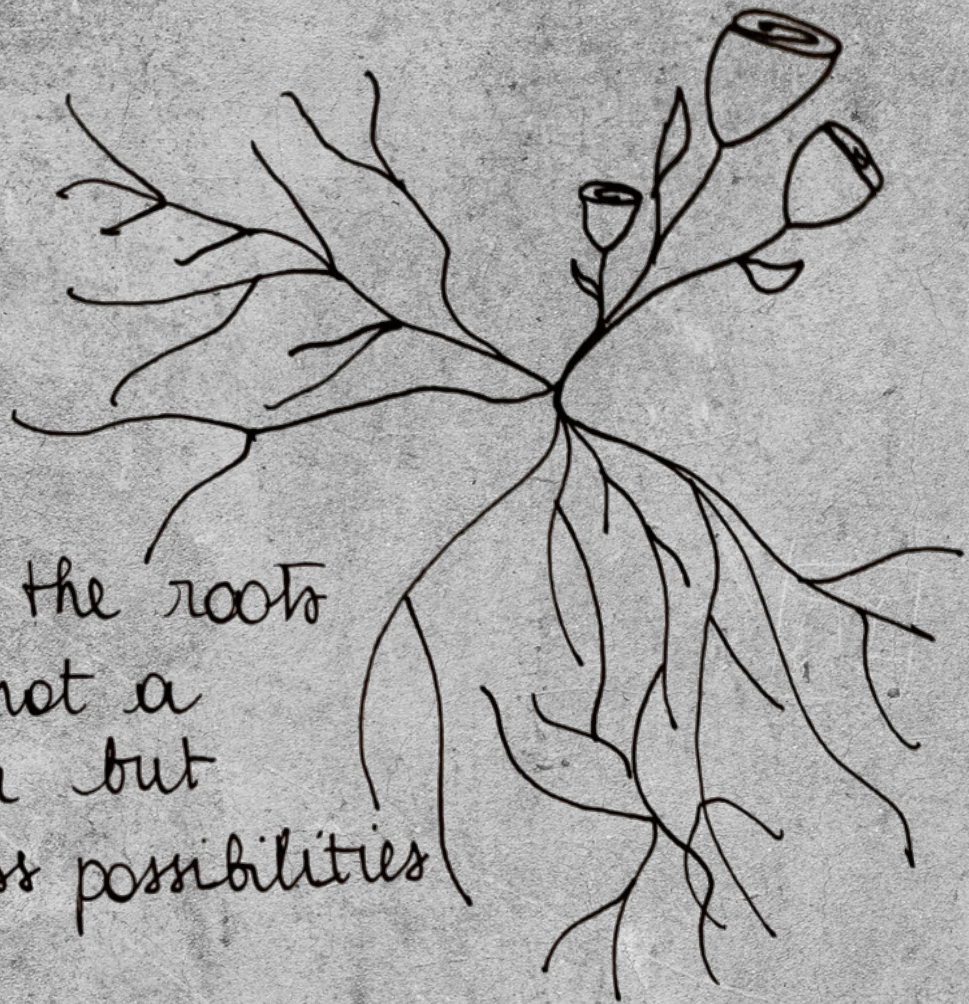
Skönhet

Konst och skönhet står idag som en kritik mot samhällets fullständiga teknokratiska förstening. De sista självreflekterande, självrannsakande förmågorna filtreras bort, vilket endast lämnar atomiserade beteenden kvar. Konst och skönhet är varken mål i sig eller instrument för andra syften. De är väsentliga i djupaste mening – livsviktiga. Deras värde avslöjas i det faktum att ingen kultur någonsin har överlevt utan det vackra.

I en tid när samhällets mekanismer i allt högre grad reduceras till en kedja av automatiserade procedurer, och där den demokratiska strukturen är på väg att bli en ren administrationsapparat, stannar vi upp och reflekterar djupt över de grundläggande krafter som formar vår gemensamma verklighet. Vi går bortom det omedelbara – inte genom önsketänkande eller eskapism, utan genom en intention som väcker hopp, vilket är motsatsen till passivt väntande. Vi föreställer oss potentiella förändringar, i kontrast till en fatalistisk och okontrollerad ekonomi.

Vår värld riskerar att kollapsa till en outhärdlig arena – en offentlig sfär som bara kan eka sig själv och peka tillbaka på sin egen yta som det enda måttet på sanning. Det är som om den konstnärliga fantasin fungerar som en livlina, en kanal genom vilken våra sinnen kan öppnas för det som skulle kunna vara, snarare än att underkasta sig det som redan är. Skönhet är den estetiska aspekten av en demokrati som öppnar upp nya möjligheter att vara.

From the roots
rises not a
flower but
endless possibilities

Föreställbarhet

Det är först när frihet och rättvisa vägs mot varandra – när vi låter dem definiera varandras gränser – som de kan utvecklas till sociala och historiska värden, värden som gör det möjligt för oss att forma en gemensam framtid. Litteraturens unika förmåga att frammana "tänkbarheter" spelar en avgörande roll i denna process (*"tänkbarheter" avser de olika alternativa sätten att föreställa sig världen – nya möjliga verkligheter eller framtider som vi kan föreställa oss*).

För att frambringa sådana vägar fokuserar vi på människor som känner att deras liv har en mening. Ett sätt att uppleva mening är genom den sanna insikten att man har något att säga till sig själv – det vill säga människor som också är främlingar för sig själva och därför nyfikna på sig själva, som inte bara odlar sina egna preferenser utan vågar sig in i det grumliga territorium där vi överlämnar oss till det som formar oss.

Genom att låta oss resa in i världar av tänkbara möjligheter, in i de oupptäckta sidorna av verkligheten, erbjuder litteraturen en dynamisk kraft som utmanar status quo. Den uppmanar oss att se bortom det uppenbara, att våga ifrågasätta etablerade normer och att ge utrymme för nya idéer och drömmar. På detta sätt blir fiktion inte bara en konstform utan också en etisk och existentiell handling – en handling som ger ett ovärderligt bidrag till demokratin. Den inbjuder till dialog, till en ständig reflektion över vad det innebär att vara människa och att leva tillsammans i en värld där inte alla svar är givna på förhand. Det är viktigt att komma ihåg att den demokratiska styrelseformen inte finns till för att generera teoretiskt optimala lösningar, utan för att skapa lösningar som är socialt acceptabla, uthärdliga, legitima och möjliga att omfamna.

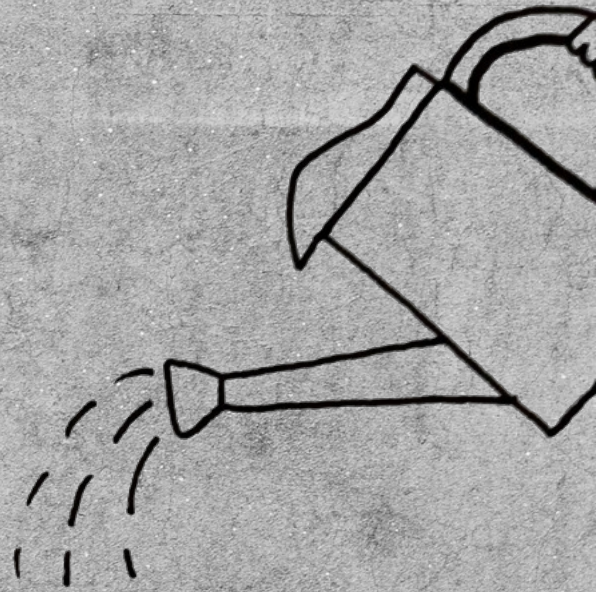

Medvetande

Varje människas medvetande formas av yttre ramar, av ordning. I vår civilisation konfronteras det växande barnet med maskinens meningsskapande. Vi skapar aktivt och medvetet ett avstånd mellan oss själva och naturens komplexa system av växter och djur, som därmed blir något främmande. Även om ny vetenskap i allt högre grad tycks motsäga denna idé, är vi fast förankrade i en newtonsk urverksvärld av kalla, stålhårda orsaker och verkningar. Ett barn växer upp till en person bland raka gator och träd planterade i raka rader. Bland vinkelräta byggnader placerade i rät vinkel mot varandra. Och barnet förväntas växa upp till en rak liten linje.

Modellen för mänskligt vuxenliv blir ekonomins expansion: ett ego i ständig tillväxt. Tillväxt, inte genom förening utan genom förvärv. En förvrängning som i slutändan skiljer oss från medvetandet om att vi är en del av allt som finns.

Och ändå söker vi våra analogier för mänsklig förändring – för att bli, åldras och dö – i naturen. I spirande träd, höstens fallande löv eller tidig vårs töväder. Här finner vi en modell för komplexiteten i mänskliga organismer, för interaktionen mellan levande varelser. Här kan vi lära oss att känna oss förenade med känslan av att vara människa på samma sätt som havet är ett hav eller ett träd är ett träd. Här kan vi uppleva att demokrati är mer än en rak och effektiv linje – det är en väv av livgivande krafter.

Farming good things
takes time

Odling

Vi vågar ta oss tid att stanna upp, lyssna till våra inre röster och låta varje berättelse, varje tanke, varje känsla växa och resonera med varandra – för att odla oss själva. Detta är vårt gemensamma uppdrag och vårt gemensamma ansvar, ett uppdrag som kräver mod, tålamod och en tro på att den mänskliga erfarenheten alltid kommer att vara den starkaste garantin för en framtid där varje individ har möjlighet att göra sin röst hörd.

Det handlar om att skydda det mänskliga i världen. Det är genom att låta konst, litteratur och öppen dialog spela en central roll i våra samhällen som vi kan säkerställa att demokratin inte reduceras till ett tomt skal, utan fylls med liv, kreativitet och en ständig strävan efter förståelse. Om vi inte vågar stanna upp, ifrågasätta och lyssna – både på oss själva och på varandra – riskerar vi att förlora den demokratiska andan, den oersättliga potentialen i våra gemensamma möten. Detta är inte bara en teoretisk fråga, utan en fråga om vår gemensamma framtid, där varje individs erfarenhet och varje ny fråga bidrar till en rikare, mer nyanserad och mer levande demokrati.

Differentiering

Mångfalden i den offentliga sfären är ett kännetecken för demokrati, och denna mångfald garanteras inte genom att maximera antalet "röster", utan genom att värdesätta differentieringen mellan rösterna som sådana. Det vill säga genom att inte acceptera att den offentliga sfären enbart identifieras med massmedia och internet. Det är i mänsklighetens långsamma, djupt genomtänkta stunder som vi finner grunden för en demokrati som är robust, flexibel och levande. Här möter vi varandra som unika individer, med våra egna erfarenheter och känslor, och låter oss inspireras av den kreativa potential som uppstår när vi vågar ställa frågor istället för att söka definitiva svar. Att ifrågasätta det etablerade, att våga möta det okontrollerbara, är en handling som inte bara berikar vår intellektuella diskurs utan också stärker det gemensamma bandet mellan människor.

Demokratin kan fastna i en rigid, mekanisk struktur där beslut fattas utan utrymme för dialog och där traditionella värderingar trängs undan av snabba, opersonliga processer. Detta eliminerar den levande, ständigt föränderliga dimensionen av medborgarskapet. Om vi betraktar demokratin ur ett bredare perspektiv blir det tydligt att den inte bara är en mekanism för beslutsfattande, utan ett tomt kärl som är redo att fyllas med hela mångfalden av mänskliga erfarenheter.

Alle sind
willkommen

tutti* sono
benvenuti*

DEMOCRACY

مرحباً بك

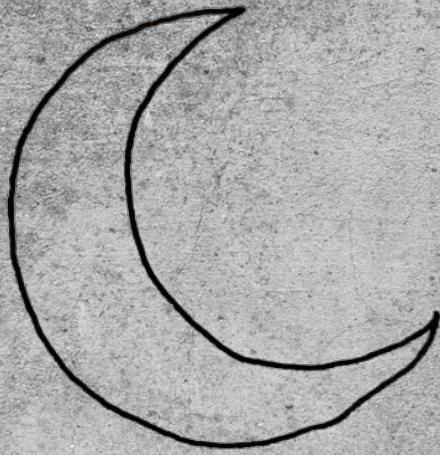
Alla är
välkomna

Tomt utrymme

När demokratin föddes fanns det ingen plats för härskare – bara ett öppet utrymme för samtal och diskussion. Idag behöver vi akut ett tomt utrymme där nya idéer om hur vi kan leva tillsammans ständigt kan skapas och förhandlas fram. När demokratin föddes fanns också "stadion". En byggnad som kännetecknades av att ha en kort sida öppen. En arkitektonisk detalj som är mycket mer än en praktisk lösning – den har en djup symbolisk betydelse. Ett stadion antyder att det finns något bortom själva utrymmet – ett landskap, en fristad, en riktning. Löparen rör sig mot en alltid närvarande horisont; det är inte en fälla, utan ett uttryck för rörelse, strävan och frihet. I stadion är människan en del av kosmos, inte skild från det. De tävlar, men i enighet med gudarna, publiken och jorden. Det är en plats för erkänd individualitet i samspel, inte för exploatering. I Rom uppstod senare något annat: "arenan", cirkulär och sluten. Publiken omger, makten omsluter – ögon överallt, men ingen väg ut. Arenan skapar underkastelse, kamp, inte deltagande. En plats där lagen upphävs för att visa sin makt – där makten är både domare, publik och skapare av våldets ritual.

Dagens samtal i den moderna kulturen verkar ha flyttats från stadion till arenan. I all sin mångfald är de nu mättade med polariserade positioner, laddade med känslor av passion, kamp, hat, kärlek, medkänsla, förakt, rädsla, hopp, oro... Hur påverkar bristen på ett tomt utrymme oss?

Vi behöver ett utrymme – ett tomt utrymme – som inte kan upptas av någon (styrande organ, media, ekonomiska intressen, politiska agendor...). Ett utrymme där delade, specifika eller unika erfarenheter och imaginära världar kan kondenseras och omförhandlas på nytt i en ömsesidig, oändlig process av lärande.

How gracefully you
let go things
not meant for you

Nåd

Är det bara när vi möter det ofullkomliga, det som rationaliteten inte kan beskriva, som vi kan bringa nåd i våra liv? För om vi ser bortom de ytliga svaren i manualer om hur man ska tänka, agera eller undvika det oundvikliga – vad vet vi egentligen? Hur vet vi att vi gifter oss med rätt person? Att vi väljer rätt skola för våra barn? Att just den här banken kommer att förvalta våra pensionsfonder på bästa sätt? Vi måste fatta nästan alla livsavgörande beslut baserat på "att inte veta".

Men ingen kan skriva en manual om hur man lever ett gott liv, om hur man bringar nåd i våra liv. Och det är just det som väcker den grundläggande frågan som ständigt upptar våra sinnen. Paradoxalt nog öppnar omöjligheten att besvara den frågan just det utrymme som behövs för att upptäcka sätt att leva ett gott liv. Det är i det gapet som alla discipliner kommer till korta, där arkitekturen inte passar sina invånare, där ekonomin inte baseras på knapphet, där religionen inte kan förklaras av dess anhängare och där tekniken fungerar långt bortom sina egna principer. Det är i det gapet som det blir uppenbart att det är en konst att vara människa. Det är faktiskt i det gapet som livets viktiga händelser utspelar sig... och där vi finner mening och nåd.

Demokratin försöker lämna denna klyfta öppen – aldrig vara för säker på sina beslut och svar, alltid erkänna att saker och ting kan vara annorlunda i morgon, alltid lyssna noga på livet och dess oförutsägbara händelser.

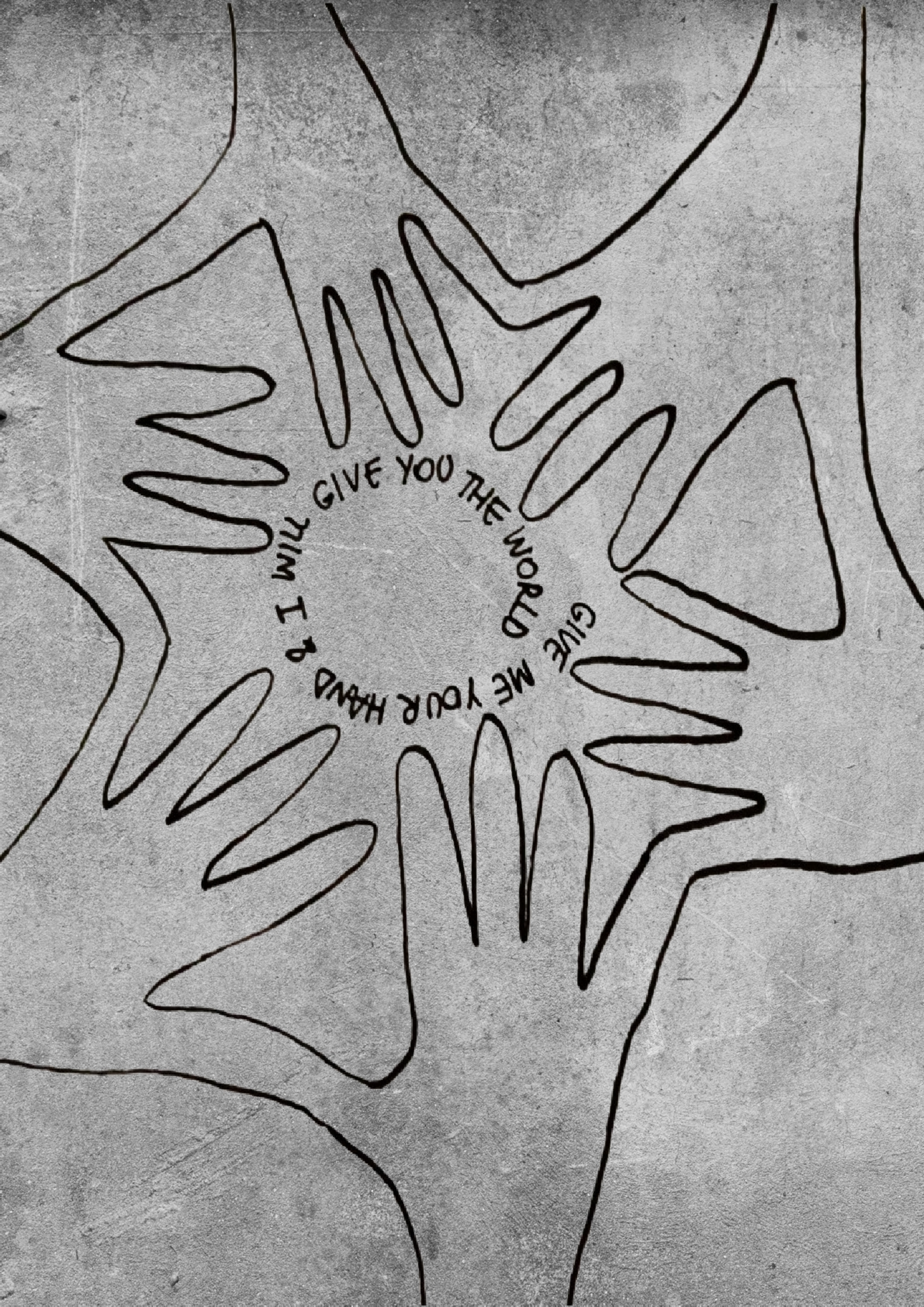

Hopp

Hopp är en kraft som kan omvandla och förändra saker. Hopp öppnar upp nya sätt att se på världen, för i slutändan är hopp – som ryckts loss från verkligheten genom att förneka den – en form i vilken sanningen avslöjar sig själv. Utan hopp skulle själva idén om sanning knappast vara tänkbar, och det skulle vara den största osanningen av alla att, efter att ha erkänt att existensen är bristfällig, presentera den som sanning bara för att den har erkänts.

Hopp bryr sig inte om logiken i världen som den är. Hopp bärs av tron att allt kan förändras radikalt. Som en ättling till magin – som en gång skilde det heliga från det vanliga och försökte hålla det förra rent – representerar hoppet nu en autonom sfär där logiken i världen som den är inte gäller. Hoppet insisterar därför på rätten att vara annorlunda. Genom att göra det öppnar det ett utrymme av möjligheter där vi – genom en upplevelse som går utöver vårt vardagsliv – får en glimt av en högre sanning. Hoppet ligger bortom all profan instrumentell rationalitet, det belyser en möjlig värld bortom det som för närvarande existerar.

Hoppet är kopplat till demokrati: demokratin insisterar inte på ett förutbestämt hopp, utan lovar att alltid vara öppen och kreativ för en bättre framtid. Demokratin bygger på hoppet om ett fredligt samliv mellan människor utan att vara alltför säker på att ha hittat sanningen om hur det ska gå till.

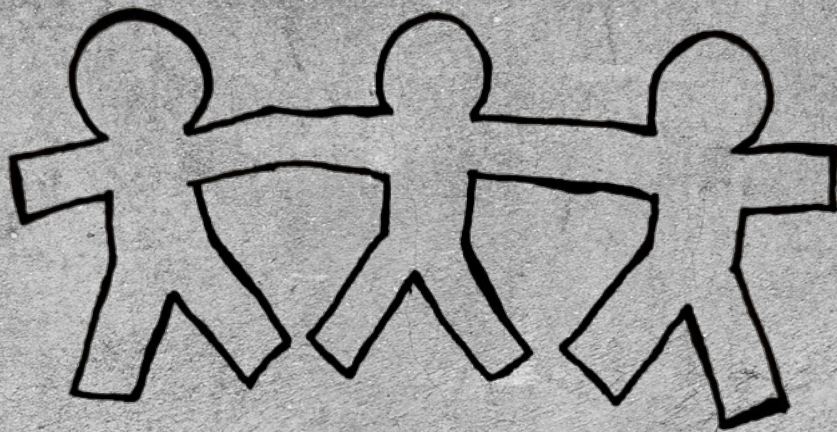
A hand-drawn starburst graphic on a textured, greyish background. The starburst is composed of several elongated, pointed shapes radiating from a central circle. The text inside the circle is written in a circular path, following the curve of the starburst's center.

GIVE ME YOUR HAND &
I WILL GIVE YOU THE WORLD

Enhet

Världen är inte en värld av likhet, utan av mångfaldiga skillnader. Utmaningen är att artikulera enheten i en sådan värld. Men är det inte lättare för oss att föreställa oss världens undergång, att frammana dystopiska visioner, än att föreställa oss nya sätt att leva tillsammans? Vi ser ofta människan som en varelse med en fast natur – kapabel till konst, vetenskap och teknik – och föreställer oss att människorna i framtiden kommer att vara precis som vi, bara med fler prylar eller mer avancerade verktyg. Detta är en illusion: vi universaliserar vårt eget sätt att leva och det gör det svårt att föreställa sig något annat än oss själva. Det är just det som är problemet: vi kan lätt föreställa oss att allt kollapsar, men vi har svårt att tänka bortom vår nuvarande kulturella form. Men denna värld är inte företagsfinansieringens, internationella telekommunikationens eller "västvärldens" värld. Om vi betraktar identitet som en slags fast kärna som definierar vem vi är oberoende av omvärlden, riskerar identiteten att bli ett *attribut* – något man *har*, något som tillhör individen, som en ägodel eller en rättighet. Det är också något som kan hotas eller "stulas", vilket ofta leder till att människor känner behov av att försvara sin identitet mot andra. Detta är den moderna nationalstatens logik: varje medborgare förväntas vara som alla andra medborgare – inte i individualitet, utan i skyldigheter (ordet *ansvar* används sällan) och rättigheter. Staten kräver likhet för att göra ett socialt kontrakt om jämlikhet möjligt. Den uppmuntrar inte olikhet eller mångfald. Men inom denna ram reduceras identitet till något statiskt och avgränsat, definierat i opposition – ett "vi" mot ett "dem".

Men om du och jag och alla andra redan var lika, vad skulle vi då ha att prata om? Vilken sorts konversation skulle vi kunna ha? Endast genom att lägga fram olika saker – erfarenheter, iakttagelser, färdigheter – kan dessa bli något gemensamt. Själva ordet "gemenskap", som härstammar från latinets *com* ("tillsammans") och *munus* ("gåva"), betyder inte bara "att leva tillsammans" utan snarare "att ge tillsammans". Vi tillhör gemenskaper eftersom var och en av oss, i vår olikhet, har något att ge. Identitet i gemenskapen är därför i grunden relationell. Vi är de vi är tack vare vår plats i det ömsesidiga givandet och tagandet i det kollektiva livet.

Responsibility
is shared

Ansvar

Man kan hävda att det skulle vara mer positivt att försvara människans ansvar utifrån en annan språklig förståelse än att försvara rättigheter. Det skulle beskriva en sammanvävning snarare än en separation. Ansvar öppnar dörren till ömsesidighet och omsorg och stärker relationer. Rättigheter, å andra sidan, riskerar att leda oss in i en konflikt och skapa gränser mellan oss.

De stora europeiska språken har en tendens att dela upp världen i binära motsatser. Detta kan bidra till att förklara varför ord som ansvar, plikt, dygd och moral har fått så negativa konnotationer – de uppfattas som motsatser till rättigheter. Det vill säga, de ses som hot mot något som tas ifrån oss. I flera andra språk från ursprungsbefolkningar uttrycker sådana ord dock en levande relation där "ansvar" betyder omsorg om allt som vi har en relation till.

Ansvar, till skillnad från en rättighet, kan beskrivas som objektivt och oberoende av vår vilja, även om världen är sådan att vi ibland står inför situationer där det är omöjligt att fullgöra alla våra ansvar samtidigt. Vi kan till exempel ha ett ansvar att ta hand om vår familj samtidigt som vi har ett ansvar att fullgöra våra arbetsförpliktelser eller hjälpa någon i nöd. När dessa ansvar står i konflikt med varandra tvingas vi att göra ett etiskt val och därmed försumma ett ansvar till förmån för ett annat. Detta är den tragiska dimensionen av etiskt handlande.

Graden av social oro och disharmoni i ett samhälle kan mätas utifrån hur ofta människor ställs inför sådana konflikter. I ett samhälle där individer ofta ställs inför sådana val finns det en djupare strukturell obalans. I ett harmoniskt samhälle skulle konflikter mellan olika ansvar vara sällsynta, eftersom den sociala strukturen skulle bygga på erkännandet av oundvikliga ansvar och tillgodoseendet av grundläggande mänskliga behov.

I sådana samhällen är relationen till andra människor, naturen eller det sociala sammanhanget inte en arena för konkurrens utan en grund för det kollektiva livet. Denna medvetenhet – att varje handling påverkar helheten – för oss närmare de demokratiska idealen om jämlikhet, gemenskap och omsorg om varandra.

Oförutsett

Ordet "idiot" betydde ursprungligen inte alls en generellt dum person. Vi har missförstått det i dess senare tolkningar. En gång i tiden pekade det på någon som var lyhörd för det oförutsedda, snarare än begränsad till det förväntade? Suffixet "-iot" betyder ungefär "den plats man kommer ifrån". Till exempel kommer en cypriot från Cypern, en patriot (grekiska "patéras") kommer från fäderneslandet. Ordet "id" betyder det oreflekterade jaget, i motsats till "ego", som ofta används för att beteckna det reflekterande jaget. Så "idiot" skulle betyda en oreflekterad person som kommer från sig själv. På ett liknande sätt antyder det kinesiska visdomsordet "en vis person är utan idéer" en person som föreställer sig världen med en attityd som föregår alla begrepp, där medvetenheten om det okända och oförutsedda kommer före medvetenheten om det kända och förutsedda, där bilden av världen inte är anpassad till förutfattade meningar.

Som till exempel prins Lev Mysjkin i Dostojevskijs *Idioten* – en figur som rör sig genom världen med en avväpnande öppenhet, oberörd av ironi eller egenintresse. Han möter andra utan filter och reagerar inte på roller eller förväntningar, utan på det oförutsedda. Hans närvaro är oroande eftersom den inte går att placera – han vägrar att anpassa sig till maktens eller prestationens logik. Han är en *idiot* i den gamla, heliga bemärkelsen: en som kommer inifrån, utan förutfattade meningar om världen, oformad av ideologi, orädd för sårbarhet. En omöjlig figur för en rationell tid – och just därför en nödvändig sådan att återupptäcka: demokrati som öppnar sig för en framtid som inte är förutbestämd, utan öppen för ständigt nya och öppna möten mellan alla människor.

Unikhet

Den europeiska idén om jämlikhet, i sin abstrakta och allmänna bemärkelse, eliminerar den individualitet och unikhet som varje person bär på. Det handlar om att hitta ett gemensamt utrymme där olika erfarenheter kan mötas utan att förlora sin särart – en plats där kulturellt utbyte sker mellan människor som inte behöver se varandra som jämlingar i alla situationer, utan snarare som intressanta, gåtfulla, värda respekt, rörande, irriterande, skrämmande och okränkbara i universell bemärkelse. Där interaktion sker i all sin oordning och oförutsägbarhet. Denna typ av intresse för andra är en mer tillförlitlig garanti för demokrati än någon fullt utformad idé som alla måste anamma – eller tvingas anamma – och som leder till assimilation.

Vi funderar över hur kulturellt utbyte mellan människor bidrar till att forma vår demokratiska verklighet – en verklighet som bland annat innebär att leva tillsammans med människor som vi inte har valt att leva med. När människor från hela världen kommer till något av de europeiska länderna och delar med sig av sina unika erfarenheter av olika former av gemenskap och sina olika historier, uppstår ett dynamiskt möte mellan unika perspektiv.

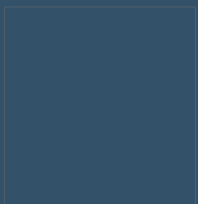
En person som i alla sammanhang måste kategorisera alla sina egenskaper under etiketten "lika" riskerar att inte längre ha något ansikte att visa andra. Det är denna konkreta och dynamiska interaktion – där människor vågar möta och tala med varandra – som utgör den verkliga grunden för ett levande demokratiskt system bortom assimilation.

B. GLIMTAR AV

HUR MAN

LEVER DEMOKRATI

I EUROPA

LÄNGS MIGRATIONSVÄGARNA – OLIKA RÖSTER FRÅN EUROPA

Europa är inte bara en samling medlemsstater, utan ett gemensamt livsrum med gemensamma utmaningar som väcker frågan om hur demokratin ska reformeras och vitaliseras. Särskilt migrationsfrågan (i samband med krig, fortsatt neokolonial exploatering och klimatförändringar) ställer universella frågor till "Europa": Hur reagerar Europa som helhet på dessa utmaningar på ett demokratiskt sätt? Vad är vårt bidrag till det globala ansvaret? Vilka goda exempel kan vi internationalisera? Det blir allt tydligare att lösningarna inte kommer att hittas i de dominerande diskurserna: "Medan de europeiska staterna har hållit fast vid en nyliberal approach, som inte har kunnat motverka högerextrema motreaktioner, har sociala rörelser kämpat för social rättvisa på lokal nivå" (Pajnik et al. 2025, s. 175).

Våra partnerorganisationer från länder längs flera inresevägar och migrationsvägar genom Europa bidrar med olika styrkor och bästa praxis, vilket berikar projektet med en mängd insikter. Denna mångfald uppmuntrar framväxten av innovativa lösningar som är anpassade till ett bredare spektrum av samhällsliga, kulturella och ekonomiska sammanhang med fokus på inkludering och mångfald.

Vi vill återuppliva Europa som en vision om "enhet i mångfald", vilket överensstämmer med vårt tillvägagångssätt att analysera demokrati som ett begrepp.

Nedan hittar du mycket olika röster från inspirerade personer som arbetar vid institutioner i Turkiet, Grekland, Italien, Tyskland och Sverige. Alla delar de verkligheten att arbeta med utsatta grupper – ofta människor som har kommit till ett av dessa europeiska länder, inte av fri vilja, utan på grund av att livet i deras ursprungsländer inte längre var uthärdligt. Dessa människor utmanar "Europa" som ett fast begrepp och berikar det samtidigt genom att ställa frågan om levande mångfald. De ställer angelägna frågor om en gemensam värld med frihet och jämlikhet för alla och ger impulser till hur vi kan leva mer fredligt tillsammans i denna värld.

Våra partnerorganisationer är förenade i sin förståelse för dessa utmaningar och möjligheter; de går långt utöver "professionellt betalt arbete" och presenterar sina kreativa och ofta mycket ovanliga sätt att stärka europeiska värderingar i ett demokratiskt sammanhang.

NGO YOUNG LIVES FOUNDATION FRÅN TURKIET – IN A NUTSHELL

Genç Hayat Foundation, som är bekymrad över rättigheterna och förhållandena för barn som arbetar på hasselnötsfälten i Turkiet, har utformat projektet "In a Nutshell" som en hållbar modell för att hålla barnarbetare borta från hasselnötsskörden i Turkiet, öka medvetenheten om barnarbete på lokal och nationell nivå och stödja säsongsarbetare inom jordbruket att få fast anställning i sina egna hemorter. Genç Hayat planerar att genomföra ett inkluderande program för att bryta ner fördomar, upprätthålla social inkludering och stärka kulturen för samexistens mellan samhällena.

Projektet In a Nutshell sätter främst barnen i centrum och har inrättat sommarskolor för både barn till säsongsarbetare inom jordbruket och lokala barn för att hålla dem borta från hasselnötsskörden och ge dem formell och icke-formell utbildning så att de kan hålla jämna steg med sin ordinarie skolgång. Genç Hayat-stiftelsen syftar inte bara till att hålla barn till syriska, lokala och sydöstra familjer borta från att arbeta i skörden med sina föräldrar, utan erbjuder också ett alternativ som stöder deras akademiska utveckling och stärker den sociala inkluderingen mellan dem genom att genomföra utbildningsprogram. I detta sammanhang har stiftelsen sedan 2014 organiserat sommarskolor för säsongsarbetarnas barn och även för barn till lokala familjer i kustregionen i distriktet Akcakoca i provinsen Duzce. Dessutom har möten med arbetsgivare, fokusgruppsmöten med föräldrar och kontaktmöten med lokala myndigheter hållits. Under de senaste två åren har fördjupade utbildningsprogram organiserats för totalt 609 barn. Utöver sommarskolorna, som genomförs med deltagande av 109 volontärstudenter från olika universitet och 12 lärare från utbildningsministeriet.

Genç Hayat Foundation har också anordnat utbildningar för 585 trädgårdsägare som arbetar direkt med Balsu, ett av de största exportföretagen. Dessutom har fokusgruppsmöten med 1097 familjer och kontaktmöten hållits i samarbete med distriktsguvernören i Akcakoca och 18 byhövdingar. Dessutom har familjer och barn fått tillgång till medicinsk screening. Mat, kläder och kontorsmaterial har delats ut till barnen och familjerna för att förbättra deras välbefinnande.

Genom detta projekt planerar Genç Hayat Foundation att genomföra ett inkluderande program för att bryta fördomar, förebygga social utestängning och stärka kulturen för samlevnad mellan samhällena. Dessutom syftar projektet till att informera icke-statliga organisationer, lokala myndigheter och akademiker om säsongsbetonat jordbruksarbete och barnarbete samt att öka deras kapacitet.

Barnen arbetar 12–15 timmar om dagen utan att få sina grundläggande behov tillgodosedda och kan inte fortsätta sin utbildning under en tredjedel av skolarbetet. Nästan hälften av dem slutar skolan helt. Risken för att dessa barn avbryter sin utbildning har ökat avsevärt. Dicle är bara ett av barnen i den säsongsbetonade jordbrukscykeln som vi träffade i Sakarya, en av skördeområdena, som en del av Genç Hayat-stiftelsens insatser för att förebygga säsongsbetonat jordbruksarbete.

Se den rörande videon om Dicle: https://www.youtube.com/watch?v=Yd-kN_jH89U

NGO YOUNG LIVES FOUNDATION FRÅN TURKIET – MENINGSFULLT UNGDOMSENGAGEMANG

När allt rasar samman är det mest värdefulla som återstår viljan att bygga upp igen tillsammans. I Hatay sa en ung person: "Jag är född i den här staden, jag växte upp här, men det var inte bara spillror vi drog upp ur ruinerna – drömmar kom också fram." Den meningen kändes som essensen av allt som fanns kvar. Kan drömmarna som kom fram ur ruinerna vara den starkaste grunden för ett återuppbyggt liv? Det är den frågan vi började ställa oss. För att börja om med unga människor handlar inte bara om att genomföra ett stödprogram – det handlar om att vårda demokratin där den är som mest ömtålig.

Jordbävningen i februari 2023 förstörde inte bara byggnader utan också sociala band. Familjer splittrades, skolor skingrades, vänskap förblev oavslutade. En ung person berättade att han tillbringade natten före jordbävningen med sina vänner, och på morgonen var ingen av dem vid liv. Han ville inte längre gå till skolan, för nu var skolan inte bara en byggnad – den var en korridor till sorg. Men några veckor senare gick samma unge person med i en grupp som organiserade lekaktiviteter för barn i hans grannskap. I tider som dessa väntar unga människor inte bara på att få stöd, de blir den kraft som hjälper andra att läka.

Idag vet vi att det vi tidigare kallade "ungdomsengagemang" har en helt annan betydelse. Det räcker inte längre att lyssna på ungdomar, ge dem symboliska roller eller inkludera dem i förplanerade aktiviteter. Vi har sett begränsningarna med symboliskt engagemang. Genç Hayat Foundation (Young Lives Foundation) bygger sin strategi på denna insikt. Det handlar inte längre bara om att "inkludera" ungdomar i processer – det handlar om att skapa utrymmen där de är ägare, drivkrafter och förändringsaktörer. Därför har "ungdomsengagemang" utvecklats till något djupare, mer rättvist och mer genuint: *meningsfullt ungdomsengagemang*.

Det tydligaste uttrycket för detta på fältet är *ungdomsrådet (GDK)*. GDK:er erbjuder ett utrymme där ungdomar inte bara uttrycker idéer – de genomför dem. De definierar problem, utformar lösningar och delar sitt arbete med sina samhällen. På så sätt känner de att deras röster har betydelse. Engagemang blir inte en inbjudan utan en rättighet och ett ansvar.

I Adiyaman sa en 16-åring: "Jag vill hoppa av skolan och bli kranförare." Det handlade inte bara om att välja yrke – det var en överlevnadsinstinkt, en brådska att resa sig igen, att tjäna pengar. Vi svarade inte direkt – för vi kunde höra all den outtalade smärtan bakom meningen. Men senare började samma ung person ta bilder vid GDK-aktiviteter och hjälpte till att organisera en liten utställning i grannskapet. Ett steg ledde till ett annat.

I Hatay sa en annan ung person: "Det här är första gången alla blev tysta och väntade på att jag skulle tala." Den tystnaden stannade kvar hos oss alla. Det handlade inte bara om att få ordet – det handlade om att bli sedd med värdighet. Demokrati handlar inte bara om att rösta, utan om att bli hörd, erkänd och uppskattad. Därför har Genç Hayat Foundation också utvecklat *Civic Involvement Project (CIP)* – en modell som gör det möjligt för ungdomar att bli aktiva medborgare som observerar samhällsfrågor och utformar egna lösningar. Genom CIP blir engagemang en vana av ansvar, inte en engångsföreteelse.

Dessa ungdomar – många från osynliga liv – är nu röster i offentliga samtal och föreslår lösningar på problem som de en gång tystade ner. Engagemang blir inte något som "erbjuds" dem, utan något som de naturligt kräver. Denna förändring ger hopp till det sociala nätverket. Det syns i återupptagna lektioner, återuppväckta vänskap och barn som talar igen efter långa tystnader.

Ibland tar dessa utrymmen formen av en lekverkstad, en samhällsutställning eller ett möte med lokala beslutsfattare. Men ungdomarna är aldrig bara deltagare – de är ledare, designers och källor till mod för andra. När ungdomar görs passiva blir de isolerade. Men när de ges makt som subjekt blir de transformativa.

Och kanske är den viktigaste sanningen denna: ungdomars engagemang handlar inte bara om att ge ungdomar makt – det handlar också om att hjälpa samhället att se sig själv i spegeln. När ett barn frågar: "Om jag inte får leka, är jag fortfarande ett barn?", är det mer än en pedagogisk fråga. Det är en moralisk fråga. Vi kan inte läka ett samhälle bara genom att bygga klassrum utan att bygga lekplatser. Vi kan inte stärka ungdomar genom att hjälpa dem utan att ge dem en röst. Vi kan inte bygga enighet utan att tala, besluta och agera tillsammans.

Att väva in engagemang tillsammans med ungdomar som växer upp i de mest avlägsna, ofta osynliga hörnen av samhället är inte bara ungdomsarbete – det är att omdefiniera demokratin själv. Och den definitionen är inte skriven i högtravande deklARATIONER, utan i små, verkliga, levda ögonblick. För demokrati är inte ett system där bara de mäktiga bestämmer – det är ett system där alla kan tala och alla kan bidra.

Och det kan vi bygga tillsammans. Med barnet som arbetar på fälten, den unge som lär sig i ett containerklassrum, flyktingen som drömmer på ett annat språk, tonåringen som förlorat ett syskon men vägrar att tåga... alla vi, tillsammans. För det här är inte bara deras historia – det är allas vår. Och när denna historia skrivs med verklig jämlikhet blir hoppet oändligt.

Ytterligare information Genç Hayat / Young Lives Foundation: <https://www.genchayat.org/en/>

UNIVERSITETET I THESSALY, GREKLAND –

UNDERVISA OCH LÄRA SIG DEMOKRATI... TILL FOTS

Under de senaste åren har ett stort antal seminarier, workshops, föreläsningar, konferenser och andra aktiviteter om demokrati och demokratiska värderingar hållits internationellt. Ett betydande antal EU-program, såsom Erasmusprogrammet och andra, behandlar frågan om att undervisa och lära sig demokrati. Detta faktum understryker att de flesta europeiska länder, och inte bara de, inkluderar undervisning och inläring av demokratiska värderingar som ett dominerande utbildningsmål. Detta stöds också av internationella organisationer som arbetar med sociala och utbildningsfrågor, såsom Europarådet (2023) och UNESCO (2016). Utbildning i demokratiska värderingar är också en grundläggande förutsättning för att uppnå målen i Agenda 2030 för hållbar utveckling, såsom beskrivs av Förenta nationerna (2015).

Men hur kan demokrati och demokratiska värderingar läras ut? Det finns säkert många olika undervisningsmetoder. Vissa är mer teoretiska, medan andra huvudsakligen använder erfarenhetsbaserade aktiviteter för att deltagarna ska förstå demokratibegreppet i praktiken. Vi använde en sådan erfarenhetsbaserad metod för att undervisa om demokratiska värderingar i samband med en motsvarande kurs vid institutionen för förskolepedagogik vid universitetet i Thessalien i Grekland. Denna specifika metod använde peripatetiskt lärande som pedagogiskt ramverk, det vill säga en undervisnings- och inlärningsprocess som utvecklas medan man går. Denna metod är inte ny. I anticens Grekland var den främst känd från Aristoteles peripatetiska skola, medan olika filosofiska och religiösa skolor och traditioner under de följande århundradena använde promenader som ett effektivt ramverk för undervisning och inläring.

Promenadens förmåga att skapa ett behagligt klimat som har en positiv effekt på deltagarnas mentala tillstånd, i kombination med tillhandahållandet och bearbetningen av olika kognitiva och sociala stimuli som kan erbjudas under promenadens gång, gör den till en effektiv miljö för utvecklingen av inlärningsprocessen och särskilt dess icke-formella och informella former. De öppna utrymmen där peripatetiskt lärande utvecklas, i motsats till traditionella utbildningsutrymmen, minskar stressen hos de lärande, medan fysisk rörelse också fungerar som en katalysator för att förbättra det mentala tillståndet. Enligt Phillips (2018) odlar promenader vår medvetenhet och interaktion med människor och saker omkring oss, medan Legat (2008) understryker att man genom promenader, och särskilt i kollektiv form, inte bara kan lära känna en plats, utan också få erfarenheter som bidrar till kognitiv och social utveckling. Dessa erfarenheter omfattar utvecklingen av en rad sociala färdigheter, såsom miljömedvetenhet, samarbetsförmåga, demokratiska värderingar, interkulturell kommunikation, empati, aktivt medborgarskap och andra.

I den pedagogiska metod som nämns ovan i samband med den akademiska kursen om demokratiundervisning vid institutionen för förskolepedagogik vid universitetet i Thessalien i Grekland genomförde tio lärarstudenter och tio asylsökande i samma ålder som studenterna, från olika länder, åtta vandringsturer där de diskuterade en rad ämnen relaterade till demokratiska värderingar och det demokratiska systemet. Ämnena handlade om sociala ojämlikheter och social rättvisa, diskriminering och rasism, demokratiska och diktatoriska regimer samt flykting- och migrationsupplevelser. Därför valdes rutterna ut så att de inkluderade stopp vid platser som stimulerade deltagarna att diskutera ovanstående ämnen. Ovanstående åtgärd genomfördes i samarbete med stadens Second Chance School, där flykting- och invandrarelever går, samt med NGO Arsis, som tar emot unga asylsökande i samma stad (Vigklas, Magos, Alexopoulos, 2019).

Rutten, som hade ett stopp vid en skola, blev därmed ett tillfälle att diskutera rätten till utbildning, en rättighet som inte alls var självklar för deltagare som kom från länder med diktatoriska regimer, såsom de unga asylsökande från Afghanistan, Pakistan och Syrien. På samma sätt gav rutten genom ett område där det finns ett romskt läger, under mycket fattiga förhållanden, upphov till en diskussion om huruvida demokrati är direkt kopplad till social känslighet och social välfärd. I samma sammanhang stimulerade ett stopp vid en gammal ortodox kristen kyrka en diskussion om förhållandet mellan demokrati och religionsfrihet.

Diskussioner om demokratiska värderingar, demokrati i praktiken och hindren för dess genomförande, demokratins gränser, men också egenskaperna hos en demokratisk medborgare ägde rum på alla vandringsleder. Kombinationen av de stimuli som de ovan planerade lederna gav, den trevliga och avslappnade atmosfären som skapades under vandringen, samt de lämpligt valda och förplanerade aktiviteterna under lederna, stimulerade utvecklingen av särskilt viktiga diskussioner och reflektioner hos alla deltagare om frågorna om demokrati och demokratiska värderingar.

UNIVERSITETET I THESSALY, GREKLAND – ÄR JAG EN DEMOKRATISK PEDAGOG?

Undervisning och inlärnin g av demokratiska värderingar kräver pedagoger som inte bara vet vad demokratiska värderingar är, utan också kan tillämpa dem i utbildningsprocessen. Med andra ord bör de uppfylla profilen för en demokratisk pedagog.

Men vilka är de viktigaste egenskaperna hos en demokratisk pedagog?

Enligt Villegas & Lucas (2002) har demokratiska pedagoger social och kulturell medvetenhet, en djup önskan och förmåga att fungera som agenter för allmän social förändring. De vill också känna till sina elevers och samhällens historia och använda kulturellt anpassade undervisningsmetoder så att alla elever, oavsett kulturell identitet, kan inkluderas i utbildningsprocessen. Den demokratiska pedagogen måste stödja elever som inte tillhör den dominerande etnokulturella gruppen så att de kan få en framgångsrik utbildningsbana utan att assimileras. Eftersom den dominerande etniska och kulturella identiteten påtvingas dagligen i skolan, hjälper demokratiska pedagoger elever som tillhör etniska och kulturella minoriteter att lära sig att fungera parallellt i två kulturella och språkliga referensramar, utan att förlora sin språkliga och kulturella identitet och de band de har till sin gemenskap (Ogbu, 1995).

Gorski (2012) har sammanställt en lista med tio punkter som noggrant beskriver den demokratiska pedagogens roll. Enligt denna lista måste demokratiska pedagoger:

- Arbeta vid ideologiska korsningar: inte bara fokusera på att försvara en identitet, till exempel den etnokulturella, och ignorera försvaret av andra identiteter som är förknippade med den, såsom könsidentitet, social klassidentitet och andra.
- Förstå de sociala och kulturella sammanhangen inom utbildningen: se hur dessa sammanhang påverkas av bredare ideologier som är kopplade till den dominerande ideologin.
- Avvisa den dominerande ideologin: inte stödja ojämlikheter i utbildningen genom att använda utvärderingskriterier som är gemensamma för alla barn, utan ta hänsyn till varje barns kulturella och sociala bakgrund.
- Arbeta för att minska fördomar och stereotyper och anta inte ytliga undervisningsmetoder som kan reproducera stereotyper.
- Blanda inte ihop demokrati med värden av global legitimitet. Global legitimitet är en hegemonisk process för att påtvinga värden och har som sådan ingen plats inom ramen för en demokratisk institution.
- Ge inte efter för frestelsen att använda enkla eller förenklade lösningar och tillvägagångssätt för mångdimensionella och komplexa frågor, även om de föreslagna lösningarna är populära.
- Var tillräckligt informerad: dokumentera de åsikter och förslag som framförs på ett adekvat sätt. Dokumentationen får inte begränsas till kvantitativa studier och siffror, utan bör söka efter och lyfta fram de berörda personernas autentiska röster och berättelser, som inte kan höras genom kvantitativ forskning.
- Samarbeta med medlemmar av "alienerade" samhällen: tillämpa den etiska inställningen att "arbeta med den andre och inte för den andre eller på den andres vägnar", särskilt om de tillhör privilegierade grupper jämfört med andra grupper. Arbeta för jämlikhet och social rättvisa, inte bara i ord utan också i handling.

- Vägra att tillskriva orsakerna till sociala problem till dem i de lägre socioekonomiska skikten, utan till dem i de högre. Förneka att "alienerade" grupper är ansvariga för sin situation på grund av sina egna brister. Avvisa uppfattningen att sättet att korrigera social ojämlikhet är att "fixa" de människor som lider av den, snarare än de förhållanden som skapar den.
- Att prioritera rättvisa framför ytliga konfliktlösningsprocesser som inte tar hänsyn till frågor om privilegier och makt hos privilegierade sociala grupper.

Som avslutning på beskrivningen av ovanstående punkter understryker Gorski (2012) att bakom alla egenskaper hos den demokratiska läraren ligger i slutändan ett engagemang för reflektion, det vill säga ett engagemang för att "fråga mig själv – och aldrig sluta fråga mig själv – hur mitt arbete gör skolan, samhället och samhället mer rättvist".

En av de viktigaste dimensionerna av utbildning i demokrati och därmed en av de grundläggande egenskaperna hos den demokratiska pedagogen är att organisera och delta i solidariska och aktivistiska åtgärder, åtgärder som fördömer diskriminering och rasism och stöder jämlikhet och social rättvisa. Lärarnas eget deltagande i sådana aktioner är samtidigt ett exempel för eleverna för att förstå behovet av att å ena sidan reagera mot politik som diskriminerar och exkluderar och å andra sidan försvara "rösten" hos utsatta individer och grupper. Genom sitt exempel förmedlar lärarna-aktivisterna till sina elever bilden av den aktiva, demokratiska och socialt medvetna medborgaren. Som Kincheloe & Steinberg (1997) understryker kan demokratiska lärare inte förbli politiskt neutrala. De måste ta ställning, uttrycka sina åsikter och, i solidaritet med missgynnade grupper, lyfta fram den diskriminering som finns både inom utbildningen och i samhället.

NGO ARCA DI NOÉ FRÅN ITALIEN – RÖST FÖR DELTAGANDE

Ordet demokrati har flera betydelser, som alla påverkas av landet, egenskaperna hos den person som diskuterar det, deras sociala status, yrke, utbildning, bakgrund och mycket mer. Vi skulle kunna utöka denna lista avsevärt. Men finns det en unik och universell definition av demokrati som alla är överens om? Om inte, hur kan vi då hitta en gemensam grund för ett ord som har olika betydelser för olika individer? Finns det värderingar, principer eller väsentliga element som kan hjälpa människor att nå en gemensam förståelse av demokrati? Ett begrepp som är nära kopplat till demokrati är utan tvekan deltagande. De flesta skulle nog hålla med om att äkta, meningsfullt deltagande leder till demokratiska utrymmen. Sådana utrymmen måste vara fria, säkra och tillgängliga – både ideellt och materiellt. Denna artikel ger en inblick i ett projekt som drivs av Arca di Noè och som syftar till att skapa fria och säkra utrymmen där personer med funktionsnedsättning kan uttrycka sina idéer, åsikter och erfarenheter. Utrymmen för inkludering och demokrati.

I en demokratisk miljö bör människors idéer, erfarenheter och perspektiv lyssnas på, diskuteras och värderas lika. Allas röster bör höras. Men vad händer om den röst vi hör är "annorlunda"? Är demokratiska samhällen verkligen engagerade i att göra utrymmen tillgängliga för alla, inklusive personer med fysiska och/eller psykiska funktionsnedsättningar? Rätten till tillgång till demokratiska utrymmen bör gå utöver papper och skrivna ord. Den bör vara verklig och påtaglig, särskilt på platser där människor interagerar dagligen, som arbetsplatser och klassrum.

Demokrati innebär också att vara öppen för förändrade perspektiv, och utbildningsinstitutioner spelar en nyckelroll i denna process genom att uppmuntra studenter och ungdomar att engagera sig i olikheter samtidigt som de upptäcker gemensamma nämnare. Med fokus på funktionsnedsättning ställde UNICEF i en U-Report-undersökning (se <https://www.voicesofyouth.org/>) frågan: "Hur kan vi enligt din mening förbättra sättet vi talar om funktionsnedsättning?" Sexton procent av de svarande ansåg att "innehåll om funktionsnedsättning bör ingå i utbildningsprogrammen".

Arca di Noé är övertygade om att förändring börjar i den omedelbara omgivningen, genom samhällsengagemang, konkreta åtgärder och genom att främja debatter med hjälp av språk som är tillgängliga för olika grupper. Med projektet *Bring the Change* har Arca di Noé valt film som medium för att stimulera dialog om ämnen som varierar från år till år. Kärnan i detta projekt ligger i att föra människor samman och främja utrymmen där verkligheten kan tolkas utan fördomar.

Efter en period som präglats av begränsad tillgång till utbildningsupplevelser syftade *Bring the Change* 2022 till att utveckla kritiskt tänkande hos unga människor och bredda deras syn på den samtida världen genom dokumentärfilmens språk. Filmen blev ett verktyg för att förstå verkligheten utan stereotyper och sådde ett litet frö för ett samhälle som värdesätter allas deltagande och röst. Deltagarna i projektet var gymnasieelever och personer med funktionsnedsättning som arbetar på B-Lab, Arca di Noés laboratorium där produktiv verksamhet blir en lärandeupplevelse som syftar till inkludering i arbetslivet, självständighet och deltagande i det sociala livet, både på och utanför arbetsplatsen.

Med hjälp av deltagande videometodik reflekterade gruppen över värdet av olikheter i deras vardag och experimenterade med audiovisuellt berättande och olika berättartekniker. Resultatet blev en kortfilm, "Questa è la mia voce" ("Det här är min röst"). Det här är min röst, hör du den? Att ge allas röster ett utrymme att höras är en viktig del av demokratin.

Artikel (IT): <https://www.arcacoop.com/questa-e-la-mia-voce/> Video: <https://www.youtube.com/watch?v=Myu8KQmdZQg&t=6s>

NGO ARCA DI NOÉ FRÅN ITALIEN –

EN NY BERÄTTELSE GENOM DELTAGANDE VIDEO

Denna artikel utforskar en metod som Arca di Noè har använt för att föreslå en annorlunda och alternativ berättelse om migration: deltagande video. Under de senaste åren har kommunikationstakten blivit allt snabbare. Samtidigt som tillgången till information om otaliga ämnen har ökat och blivit enklare än någonsin, har den tid som människor ägnar åt att läsa en artikel ofta minskat avsevärt. För att fånga läsarnas uppmärksamhet levereras nyheterna ofta genom slagkraftiga rubriker med allt mer koncentrerat och snabbt innehåll. Samtidigt har en motström uppstått: slow journalism. Denna approach värdesätter djup, noggrannhet och sammanhang, vilket gör det möjligt för journalister att grundligt undersöka ämnen, dubbelkolla källor, intervjua människor och inkludera olika perspektiv. Kommunikation handlar dock inte bara om hastighet eller djup, lång eller kort; perspektivet spelar en lika viktig roll, särskilt när det gäller komplexa och känsliga ämnen som migration. Alltför ofta berättas historierna av "andra", av dem som observerar och tolkar händelser utan att direkt uppleva dem.

Detta leder oss till en viktig fråga: borde inte demokratin inte bara garantera rätten till yttrandefrihet utan också möjligheten för individer att berätta sina egna historier, idéer och erfarenheter? För att säkerställa att deras röster hörs och deras perspektiv synliggörs?

Deltagande video uppstår som ett svar på dessa frågor, i sökandet efter nya berättelser bortom klichéer och stereotyper, som erbjuder en mer autentisk och realistisk berättelse. Mer än bara ett verktyg för berättande, ger deltagande videometodik marginaliserade röster en röst och ger individer möjlighet att berätta sina historier direkt och uttrycka sig genom filmning.

Arca di Noè har anammat denna metod och i nära samarbete med Zalab Film och andra föreningar organiserat deltagande videoworkshops som syftar till att främja unga migranternas aktiva deltagande i det civila samhället. Dessa workshops bygger på samarbete: deltagarna väljer de ämnen de vill prata om och utforska, skriver manus och sköter filmningen. Vikt läggs vid att dela erfarenheter, utveckla färdigheter och bygga relationer: på processen snarare än på produkten. På så sätt erbjuder de producerade videorna ett unikt och autentiskt perspektiv: deltagarnas eget.

Workshopparna är gratis och öppna för alla och utformade för att skapa ett inkluderande forum där människor inte bara är skådespelare i filmen, utan där videorna blir ett medel för uttryck och självberättande.

Ett av resultaten av workshopparna har också blivit en film med titeln *Un Giorno La Notte* (En dag, natten).

"Deltagande video är ett verktyg för att tolka verkligheten. Det främjar samhällsengagemang och omformar hur samhället uppfattar sig själv. Denna metodik är rotad i gruppskapande, frånvaron av en ledare och utvecklingen av individuella talanger, som alla stora utbildningsprojekt bör vara"

(Angelo Loy – filmskapare).

Alla videor och projektbeskrivningar finns tillgängliga på vår webbplats:

<https://www.arcacoop.com/cosa-facciamo/cultura-innovazione/video-partecipativo/>

NGO VIA BAYERN FRÅN TYSKLAND – CULTURATORIUM

Culturatorium-metoden: improvisationsteater i kombination med interkulturellt lärande

Interkulturellt lärande är viktigt – och kan vara utmattande. Vårt mål med interkulturell utbildning är att gå från förenklade generaliseringar, stereotyper och populistiska uttalanden till differentiering, reflektion och irritation över tidigare mentala mönster. Inom ramen för interkulturellt lärande tittar vi på maktstrukturer och analyserar diskrimineringsstrukturer. Vi vill uppmuntra deltagarna att ta ansvar för sina handlingar och för vår sociala sammanhållning. I bästa fall blir mervärdet av interkulturellt lärande och tänkande påtagligt för våra deltagare. Trots denna positiva motivation kan en viss förlamning existera och spridas. Ofta saknas den lätthet som skulle uppmuntra deltagarna att vara kreativa och innovativa när det gäller att forma samlevnad i mångfald, och istället skapar tyngden i frågorna en känsla av hjälplöshet och dödar den energi som behövs för att förändra våra interaktioner. Det är precis här Culturatorium kommer in: I en ovanlig tvärvetenskaplig kombination förenar det till synes motstridiga begrepp som konst och lärande, humor och djup, lätthet och allvar, kropp och sinne.

Vår metod "Culturatorium: Improvisationsteater för interkulturell utbildning" kombinerar innovativa metoder inom teaterpedagogik med interkulturell utbildning. Teaterpedagogikens metoder, särskilt improvisationsteater, möjliggör en lekfull och humoristisk inlärningseffekt. Med denna metod blir inläringen rolig och öppnar upp "huvud, hjärta och hand", som Pestalozzi rekommenderade.

Målen för Culturatorium-workshopparna

- Ge deltagarna en bekymmersfri stund där de kan uppleva sig själva som kompetenta, glada människor.
- Visa deltagarna alternativ för att tänka, känna och agera som är relevanta för deras vardag.
- Erbjuder minoriteter en scen där de kan visa publiken (som ofta består av majoritetssamhället) vad som är viktigt för dem.
- Göra deltagarna medvetna om sina egna kompetenser och utvidga dem.
- Sensibilisera deltagarna för mekanismer som leder till utestängning och deras inverkan.

Upplägg

Vi använder metoder från interkulturell utbildning, liksom metoder från antirasism, antidiskriminering och medborgarutbildning. Vi integrerar också resurser och kompetensorienterade metoder samt empowermentkoncept. Den pedagogiska hållningen baseras på principerna för improvisationsteater. Vi ser teaterarbete som en metod som kan förändra sociala strukturer, liknande tankesättet i Teatern för de förtryckta. Från improvisationsteatern har vi hämtat inställningen att deltagarnas impulser i stunden ska avgöra vårt arbetsfokus. Vi har en gemensam förståelse för vad vi vill förmedla, men hur detta sker bestäms av deltagarna och inte av oss utbildare. Vårt arbete är deltagarorienterat och processorienterat samt resurs- och relationsorienterat. På detta sätt uppnår vi en hög motivationsnivå och möjligheten att överföra lärdomarna till deltagarnas vardag.

Principer för improvisationsteater

Här är en metafor: om improvisationsteater var en pizza, vilka skulle då vara de viktigaste ingredienserna? Degen i improvisationsteater är glädjen och nöjet att spela, kryddat med mycket humor – och självspott. Men för att degen ska jäsa riktigt bra är andra ingredienser viktiga. Dessa är: nyfikenhet (på vad som kommer att hända) och öppenhet (för vad som händer). Varför? För att allt är möjligt. Det handlar om att tillåta, inte blockera förslag. Det handlar om att acceptera dem. Improvisationsteater leder också till irritation och missförstånd. Det är en del av det. Det måste hanteras och utgör en annan ingrediens: Överseende. Ingenting är rätt, ingenting är fel; uthärda missförstånd och använd dem produktivt, låt irritationer uppstå. Om uppträdandesituationer inte fungerar förstärker och formar det denna attityd samt denna ingrediens: glädje över misslyckanden. Och för att pjäsen ska kunna fortsätta, inte bara efter misslyckanden, behövs en annan ingrediens: vilja att förändras, glatt initiera ett perspektivskifte. Slutligen är tomatsåsen som sprids över hela pizzabotten tålamod.

Genomförande av principerna

Pizzatoppingen informerar oss om detta: Det första är att bygga förtroende. Vi gör detta möjligt genom att skapa en avslappnad atmosfär, välja trevliga platser och ta hand om det fysiska välbefinnandet

. Förtroende skapas också genom att avslöja något om sig själv som tränare. Det kan till exempel vara information om ditt privatliv eller om dina egna misslyckanden. Ett ytterligare viktigt element är fokus på likheter. När vi arbetar med en grupp gör vi bara det som alla förstår. Ämnen som kräver insiderkunskap är varken kompatibla eller roliga – eller bara för några få, medan de andra känner sig utestängda. Därför måste mekanismer för utestängning hanteras med känslighet.

Ibland beter sig deltagarna i scenföreställningar antingen på ett mycket intellektuellt sätt, eller på ett dominerande emotionellt sätt, eller så börjar de bara agera utan riktning eller idéer. I interkulturell kommunikation är det viktigt att veta på vilken av dessa nivåer kommunikationen äger rum. För detta använder vi principen "huvud – hjärta – hand" som utvecklats av Johann Heinrich Pestalozzi. Den skiljer mellan den kognitiva (huvud), den emotionella (hjärta) och den handlingsmässiga nivån (hand). Ofta är det hjälpsamt att kunna växla medvetet mellan de olika nivåerna. Inte alla människor kan kommunicera på alla nivåer samtidigt. Människor från relationsorienterade, kollektivistiska kulturer kommunicerar mer på den emotionella nivån än människor från faktabaserade, individualistiska kulturer. Efter föreställningarna reflekterar deltagarna med varandra: På vilken nivå kommunicerade vi? Hur kan man se det? Vem bytte nivå – när och varför? Vad betyder det? Det är bra att rita ett huvud, ett hjärta och en hand på ett blädderblock och sedan, medan man reflekterar över situationen, ange på vilken nivå åtgärden vidtogs.

Syftet med vårt arbete är att sensibilisera människor för effekterna av kulturella betingelser i deras dagliga handlingar och att peka på alternativ; dessa effekter kan visa sig på individnivå, till exempel i människors tankar, känslor och handlingar, men också i institutioners struktur, i organisationen av arbetsprocesser, tidsstrukturer etc.

Hantera diskriminerande och rasistiska situationer

Vi utgår från att nästan alla människor, inklusive vi själva, har rasistiska och diskriminerande attityder (inlärda, antagna, förvärvade). Ett sätt att hantera detta är att avslöja attityderna och sedan övervinna dem. Vår metod erbjuder olika sätt att göra detta. Först och främst skapar humor och lättsamhet i workshoparna en avslappnad atmosfär där diskriminerande attityder kan uttryckas. Det är något vi inte försöker undvika. Först när dessa attityder uttrycks kan vi arbeta med dem. Och den skada som nedsättande uttalanden orsakar är en erfarenhet i vardagen som vi inte ignorerar, utan aktivt konfronterar. Uttalanden och rollförväntningar med rasistiska och diskriminerande bakgrunder bryts med hjälp av improvisationsteater – genom radikala förändringar av sammanhanget, genom rollbyten eller genom medveten omvändning av statusrelationer. Genom specifika övningar visar vi deltagarna en möjlighet att hantera kommentarer och attityder – i betydelsen empowerment.

Fördomar: Vi förstår detta som antaganden om andra människor. Vi bildar dem hela tiden – mestadels för att ge oss själva en orientering (t.ex. är min motpart vänlig eller ska jag vara försiktig?). Negativa fördomar tjänar ofta till att nedvärdera andra. Vi tror att vi redan känner personen (eller gruppen) framför oss. Fördomar blir därmed omdömen och skapar distans. Att vara medveten om fördomar innebär att vara vaksam på våra fördomar och att ifrågasätta dem om och om igen. I grunden innebär detta att ingå i en relation med vår motpart. Eftersom publiken på improvisationsteatern uppmanas att komma med spontana förslag kan vi också få höra rasistiska eller diskriminerande kommentarer vid detta tillfälle. Som medlemmar i Culturatorium accepterar vi dessa förslag eftersom det gör att vi kan arbeta med dem. Vi bemöter dessa uttalanden med improvisationsteatermetoder: improvisationsteater arbetar med klichéer eftersom de är kända för majoriteten och det är intressant att motverka dem. Om till exempel en svart tonårspojke som håller något i handen blir tillfrågad om föremålet och en person i publiken associerar det med "en kniv", är detta en rasistisk kliché. Vi motverkar det genom att fortsätta berättelsen med: "Ah, du är vår nya bagarlärling! Vad bra att du tog med dig din egen kniv! Låt oss prova den tillsammans." Ett sådant tillvägagångssätt leder oss inte bara bort från den förväntade rollen, vilket ger publiken ett nytt perspektiv och skapar nya referenssystem i våra sinnen. Det erbjuder också unga människor som upplever diskriminering en alternativ möjlighet att bemöta sådana anklagelser i framtiden.

"Spola tillbaka" är en metod för att hantera fel eller problematiska uttalanden: om deltagarna säger eller gör något problematiskt eller "fel" (sårande, politiskt inkorrekta uttalanden, maktutövande, stark blockering eller andra sätt att sabotera), är metoden "spola tillbaka" lämplig för att elegant korrigera en situation utan att behöva exponera eller ens kritisera. Precis som när man spolar tillbaka en videokassett, flyttar sig spelarna – åtföljda av ett motsvarande "spolningsljud" – tillbaka till den punkt från vilken de kan starta om scenen. På så sätt blir korrigeringen ett lekfullt inslag. En annan metod är rollbyte. Om det blir tydligt att en person behandlar en annan på ett diskriminerande sätt under en scen, hjälper formatet "rollbyte" till att ändra perspektiv. Låt oss till exempel tänka på en skolgårdsscen där en person blir bossad av den andra. Vid kommandot "byt roller!" byter de två spelarna plats och roll. Nu antar båda aktörerna den andras roll och kan reagera på och förändra situationen. Detta är verkligen spännande, särskilt när de två aktörerna har en mycket olika socioekonomisk status (som i fallet med chefen och sekreteraren, asylsökandens handläggare, läraren och eleven eller restaurangägaren och städpersonalen). Både aktörer och åskådare stimuleras till en empatisk förändring av perspektiv.

Vi är medvetna om att det är en balansgång att öppet hantera diskriminering – mellan medvetenhet och reproduktion. Och vi beslutar oss för att anta denna utmaning (för alla).

Mer information (D) på: <https://via-bayern.de/project/buehne-frei/>

NGO INTERPUNKTIONEN FRÅN TYSKLAND –

THE VILLAGE TALK

Dorfgespräch (byprat) startades som ett integrationsinitiativ på landsbygden i kölvattnet av den stora flyktingströmmen till Tyskland 2015 och de efterföljande diskussionerna om "samhällets splittring" (som å ena sidan beskrevs som "naiva vänsterorienterade godhjärtade människor" kontra "högerorienterade upprörda medborgare"). Det startades som ett offentligt finansierat projekt för medborgarutbildning i ett område i södra Bayern och spred sig därifrån till andra regioner i Tyskland. Hittills har cirka 60 "Village Talk"-processer ägt rum. Konceptet publicerades 2019/2022 som "Village Talk. Ett bidrag till utvecklingen av demokratin på landsbygden". Det spreds också genom workshops i regionala och tyska program om utveckling av landsbygden.

I en mening kan det förstås som en "byförnyelse i våra huvuden". Dess motto är: "Vi är de som har saknats". Istället för att förnya landsbygdens arkitektur eller fokusera på klassiska "ämnen" (trafik, äldre, miljö ...) består dess kärna av möten mellan människor som sådana och deras meningsgivande värderingar i livet. Utgångspunkten för konceptet är därför personliga möten som grund för en dialog som inte bara är rationell, utan framför allt emotionell och värdeorienterad. Utöver ett tematiskt fokus ställdes först värdebaserade frågor: Hur hanterar vi som bygemenskap dem som inte passar in i våra tankemönster och beteenden? Vilka värden ligger till grund för det vi stöder eller avvisar? Vem är "vi" egentligen? Definierar vi oss i opposition till andra, eller är "vi" ett inkluderande begrepp som också omfattar mångfald och spänningar? Hur vill vi i slutändan leva tillsammans i nära anslutning till varandra i ett lantligt socialt rum? Med dessa frågor är "bykonversationerna" inte bara ett format för deltagande, utan strävar framför allt efter ett politiskt och demokratiskt mål: bevarandet av ett öppet samhälle som vet hur man aktivt och produktivt hanterar mångfald.

Vad gör projektet speciellt

Mot denna bakgrund, vad är det som är speciellt med dessa bymöten? Tillvägagångssättet bidrar till demokratin, men det är inte ett linjärt bidrag till att lösa "populismen". Det bygger snarare på en lekfull attityd och liknar i viss mening konstnärligt skapande: det försöker motivera människor att släppa loss sin kreativa potential för att tillsammans forma sina relationer och frågor och på så sätt upptäcka vad som är möjligt. Denna attityd är särskilt viktig i konfliktfyllda debatter om olika värderingar för att forma framtiden. Bortom de metodologiska detaljerna sammanfattas detta i fem punkter nedan.

1. Fokus på värderingar, relationer och konflikter

Många kommunala medborgardeltagandeprojekt fokuserar på specifika utmaningar eller brister. Målet med sådana projekt är resultatnriktade, gemensamma åtgärder för att initiera synliga förändringar på fältet. Fokus ligger således på rationella åtgärder och "rimliga" lösningar.

Däremot fokuserar "Village Talks" på de personliga relationerna och känslorna hos lokalbefolkningen. Genom en omfattande dialogprocess med intressenterna i förväg och resursorienterat nätverkande främjas personlig tillit bortom befintliga institutioner. Att aktivt engagera sig i sina egna och andras värderingar gör det möjligt att reflektera över vad som är gemensamt och vad som är olika. Oenighet och konflikt behandlas som väsentliga komponenter i demokratisk samlevnad för att förstå skillnader som produktiva. Inledningsvis handlar det alltså inte om något konkret, utan snarare om den egna självbilden och inställningen till samlevnad samt om att tolerera och erkänna mångfald. Detta är särskilt viktigt i landsbygdsområden, där mycket olika människor ofta bor mycket nära varandra och är beroende av varandra i sin vardag.

2. Produktiv störning av befintliga maktstrukturer

I lokal förvaltning och politik håller man ofta fast vid befintliga maktstrukturer och beslutsprocesser eftersom de är bekanta och ger orientering. I kontrast till detta samlar "Village Talks" mycket olika människor från en by i ett rum, människor som ofta inte möter varandra aktivt i vardagen och som ofta verkar i separata världar. Detta avslöjar oväntade resurser och en vilja att delta aktivt bland dem som inte anses tillhöra de aktiva medlemmarna i "bycentrum" eller "görarna" – som kanske befinner sig mer i marginalen, nyligen har flyttat till byn eller har lite intresse för det traditionella bylivet. Mötena utmanar och ifrågasätter befintliga strukturer inom politik, administration, institutioner och föreningar på ett konstruktivt sätt. De möjliggör ett nytt perspektiv på byns potential och gör det möjligt att initiera innovativa idéer på lika villkor.

3. Forma ett nytt "vi"

Det traditionella "vi" och en grups identitet definieras av tillhörighet och differentiering från "andra". I byar definieras denna känsla av tillhörighet till exempel av klubbar, seder eller dialekt. I kristider kan detta sätt att tänka snabbt ge upphov till kraftfulla populistiska och exkluderande rörelser. "Byprat" öppnar upp möjligheten att reflektera över det befintliga "vi" i en by och att lära sig och utforska hur ett nytt "vi i mångfald" skulle kunna se ut – ett "vi" som gör det möjligt för alla att vara jämställda och som ser sig själv som inkluderande. Det öppnar upp för nya typer av interaktion mellan majoriteten och minoriteten i byns nära sociala miljö, vilket stärker minoritetsperspektivens relevans.

4. Stärka det politiska medvetandet och agerandet på lokal nivå

Vissa människor upplever politik som abstrakt och otillgänglig. Populistiska uttalanden om politik och politiker är socialt acceptabla bland stora delar av befolkningen, men diskuteras inte. Politisk handling som sådan har inte alltid ett gott rykte, inte ens bland människor i byar. Följaktligen karakteriseras frivilligt engagemang, som tas för givet, ofta som apolitiskt. "Village Talks" ökar medvetenheten om att frivilligt engagemang och att ta ansvar för nya idéer är kärnan i politisk handling. Mot denna bakgrund uppmuntras deltagande bybor att se demokrati som en livsstil som stärker deras egna möjligheter att forma vardagen på landsbygden, utifrån demokratifrågan: "Hur vill vi leva tillsammans?"

5. Alla involveras genom ett lättillgängligt format

"Village Talk" är utformat som ett lättillgängligt format med en touch av humor, i linje med projektets motto "Vi är de som har saknats". Fokus för "Village Talks" ligger på en känsla av "lätthet", vilket också återspeglas i tillvägagångssättet, ramen, de metoder och material som används, samt den visuella utformningen och modereringen. Att kunna ifrågasätta sig själv och möta andra på ett lekfullt sätt är goda förutsättningar för att förhindra populistisk och extremistisk hårdnande, enligt mottot: Vi möter varandra så direkt att fördomar inte har en chans att få fäste.

Slutsats

Projektet har en mycket öppen approach som initierar nya kontakter och kreativa handlingar genom direkta möten mellan människor och respektfull irritation. "Village Talks" har en metodologisk ram, men de är inte begränsade till linjär bearbetning av specifika ämnen eller mål. Detta innebär att en sådan process måste tillåtas misslyckas – människor kan vägra att delta, maktpositioner kan vara för starka för mänsklig öppenhet och institutionella tendenser till envishet kan blockera kreativ förändring. Men det är just denna osäkerhet och risk som är tecken på en levande demokrati.

Besök www.dorfgespraech.net/impressionen för intryck och exempel.

NGO KISTA FOLKHOGSKOLA FRÅN SVERIGE – STOCKHOLMSPALAVERN

Stockholmspalavern – en plats där samtalet kommer till liv – startade vintern 2019 som ett forum för öppna, nyfikna och utforskande samtal där alla som vill är välkomna att delta.

I centrum står en kollektiv undersökning – inte en debatt, inte en föreläsning. Dess

ledande motto är: "Att lyssna är att upphäva sina tvivel."

Varje samtalskväll inleds med att en speciellt inbjuden gäst reflekterar över det valda temat under en personlig rubrik. Denna introduktion varar i cirka 45 minuter, varefter kvällen övergår smidigt till ett öppet samtal där alla närvarande uppmanas att dela med sig av tankar, berättelser och reflektioner. Detta är varken en panel eller en frågestund. Det är ett utrymme där vi tillsammans försöker ta till oss komplexiteten i vår gemensamma mänskliga tillvaro

– att lyssna, tänka, känna och tala med varandra.

I en tid när den offentliga debatten ofta reduceras till buller, positioner och uppträdanden, insisterar Stockholmspalavern på något tystare och mer väsentligt: rätten till meningsfulla samtal. Det bygger på övertygelsen att människor, oavsett status eller bakgrund, behöver utrymmen där de kan uttrycka vad som är viktigt för dem – inte för att övertyga eller försvara, utan för att bli hörda och i sin tur höra andra. Detta gäller inte bara dem som vanligtvis beskrivs som "röstlösa" i samhället – de marginaliserade, de förbisedda – utan också dem som verkar ha en fast etablerad position: yrkesverksamma, konstnärer, akademiker, medborgare med en plattform. Vi alla behöver någon gång ett utrymme där vi kan tala utan att uppträda, där vi inte reduceras till roller eller meriter, utan möts som medmänniskor som försöker förstå våra liv.

Lika centralt för Palavers etos är en djup övertygelse: att varje person, oavsett ålder, rang, ursprung, utbildning eller social ställning, bär på något av värde som andra kan lära sig av.

Visdom är inte förbehållen de värtaliga eller mäktiga; insikter kan komma från vilken röst som helst, ofta från där vi minst anar det. Äkta samtal börjar inte i auktoritet, utan i ödmjukhet – i viljan att erkänna att varje människoliv bär på en egen perspektiv och att lyssnandet i sig är ett sätt att lära. Samtal i denna anda är ingen lyx. Det är en form av omsorg och till och med en form av motstånd – mot tankens acceleration, talets kommersialisering och isoleringens tystande effekter. Att lyssna och bli lyssnad på är att bekräfta sin existens i en gemensam värld. Och så är varje sammankomst på Palaver en tyst handling av förtroende: att när vi talar öppet och lyssnar djupt, återställs något väsentligt – inte bara mellan oss, utan inom oss.

Ämnen för människor och medborgare

Stockholmspalaverns programkommitté väljer varje säsong ut teman som talar till oss både som människor och som medlemmar av samhället. Några tidigare ämnen är:

- *Vad längtar vi egentligen efter?*
- *Konstens språk – demokratins röst*
- *Gemenskap och oenighet*
- *Att dela berättelser*
- *Vem kan man vara?*
- *Uppleva konst*
- *Hur lever vi ett gott liv?*

Ett tredje rum

Stockholmspalavern hämtar inspiration från bland annat Homi K. Bhabhas begrepp "tredje rum" – en plats som inte kan göras anspråk på eller domineras, men där öppna samtal kan utvecklas.

I en tid då dialogen ofta präglas av polarisering, förenkling och performance strävar Palavern efter att vara något annat. Ett rum där vi bär "bördan av vår gemensamma komplexitet" (Sloterdijk) och motstår det Tranströmer kallade "den rasande hungern efter enkelhet".

Samarbete med Sheekawadaag

Sedan 2023 samarbetar Stockholmspalavern med Sheekawadaag – ett samtalsforum på somaliska som finns i en av Stockholms förorter och som initierats av organisationen *Folk till Folk*. Det bygger på samma anda av öppenhet, delaktighet och nyfikenhet. Två gemensamma samtalskvällar äger rum varje termin.

Längs floden

*I samtal med samtida såg jag hörde jag bakom deras ansikten en
flod som rann och drog med sig både villiga och ovilliga.*

*Varelsen med cementerade ögon
som vill kastas med strömmen in i vattenfallet kastar sig
framåt, utan att darra,
i en rasande hunger efter enkelhet.*

—Tomas Tranströmer, översatt av Torgeir Fjeld

<https://stockholmspalavern.com/>

NGO KISTA FOLKHÖGSKOLA FRÅN SVERIGE:

EN PLATS FÖR LÄRANDE I JÄRVA

Folkhögskolans pedagogik och roll i samhället – dåtid, nutid och framtid

Den svenska folkhögskolan är inte bara en utbildningsmodell. Den är en rörelse för livslångt lärande, ett demokratiskt projekt och en social kraft – rotad i människors liv, drömmar och deras rätt att utvecklas. Sedan 1860-talet har folkhögskolorna spelat en avgörande roll för att inkludera och integrera människor i sina samhällen. Detta gäller inte bara nyanlända migranter i dagens Europa, utan också medborgare med begränsade möjligheter att påverka sin egen livssituation – individer som folkhögskolan har erbjudit en plats för utveckling, delaktighet och inflytande.

En historia av inkludering och empowerment

När folkhögskolorna uppstod i slutet av 1800-talet riktade de sig till unga vuxna på landsbygden – ofta bönder, arbetare och kvinnor – som tidigare hade utestängts från högre utbildning. Deras mål var inte bara att överföra kunskap, utan att fostra ansvarsfulla, reflekterande och delaktiga medborgare. Det var en form av lärande som inte mätte resultat, utan utveckling.

Under 1900-talet blev folkhögskolorna centrala institutioner i Sveriges sociala rörelser – bland annat arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och frikyrkorna. Skolorna stärkte människors förmåga att förstå sina egna liv, samhället och hur man kan vara med och forma det – särskilt för dem som annars hamnat i marginalen.

En bredare förståelse av integration

Idag spelar folkhögskolorna en viktig roll i integrationen av nykomlingar i Europa. Men deras uppdrag sträcker sig längre än så. De hjälper till att integrera människor i sina egna samhällen – inte som passiva mottagare av stöd, utan som aktörer med röst och kapacitet. Ungdomar utan gymnasieexamen, långtidsarbetslösa, personer med funktionsnedsättningar, äldre vuxna som söker utveckling – alla samlas här i en inkluderande lärandemiljö. Att integreras betyder inte att anpassa sig till något förutbestämt, utan att komma in i gemenskapen på sina egna villkor, som den man är. Detta är en djupare förståelse av integration än vad arbetsmarknadspolitik eller språktester ensamma kan erbjuda.

Icke-instrumentellt lärande – kärnan i folkhögskolan

I ett samhällsklimat som i allt högre grad präglas av utilitarism, mätbarhet och avkastningslogik erbjuder folkhögskolan något annat: icke-instrumentellt lärande. Det innebär att man ser människor inte som medel för andra ändamål – som arbetskraft, konsument eller effektiva individer – utan som mål i sig.

Denna typ av lärande omfattar existentiella frågor, kreativ utforskning, tolkning av livet, språk, estetik och kritiskt tänkande. Det handlar inte bara om att lära sig för att kunna arbeta, utan om att förstå sig själv, andra och sin plats i världen.

Folkhögskolans pedagogik bygger på relationer, förtroende, dialog och gemensam reflektion. Det är en form av utbildning som tar hela människan på allvar – hennes historia, rötter, röst och potential.

Folkhögskolor i marginaliserade områden – en levande närvaro

I så kallade missgynnade områden spelar folkhögskolan en särskilt viktig roll. Här möter den unga vuxna som ofta har upplevt misslyckanden i skolan, segregation, ekonomisk osäkerhet och begränsade framtidsutsikter. I detta sammanhang erbjuder folkhögskolan något unikt: en plats där man blir sedd, hörd och bekräftad.

För många blir det en andra chans – eller kanske en första – att upptäcka sin röst, bygga självförtroende och hitta en riktning i livet. Det erbjuder också ett tyst motstånd mot samhällets tendens att mäta människors värde i betyg, statistik eller produktivitet.

Kista Folkhögskola – en plats för lärande i Järva

Kista Folk High School, som ligger i Järva-området i norra Stockholm, är ett levande exempel på vad en folkhögskola kan betyda när den är lokalt förankrad och demokratiskt engagerad. Sedan starten 2007 har skolan blivit en viktig mötesplats för unga vuxna som söker en ny riktning i livet – och en plats att höra hemma. Järva beskrivs ofta som ett "socialt utsatt" område, präglad av strukturella ojämlikheter, segregation och begränsad tillgång till institutionell makt. I ett sådant sammanhang spelar Kista Folk High School en unik och viktig roll – inte bara genom att erbjuda utbildning, utan också genom att aktivt skapa en plats för värdighet, hopp och gemensamt handlingsutrymme. Här är utbildning inte något som administreras till människor, utan något som byggs tillsammans med dem.

Skolan erbjuder allmänbildande kurser, svenska och samhällsorientering för nyanlända, yrkesutbildning och kreativa program. Men dess verkliga styrka ligger i dess tematiska och värdebaserade approach. Demokrati, mänskliga rättigheter, hållbarhet och medborgerligt ansvar är inte bara kursinnehåll – de är själva metoden. På Kista handlar demokratisk utbildning inte om att informeras *om* hur demokrati fungerar – det handlar om att bli emotionellt förankrad i de värderingar som gör demokrati möjlig. Det innebär att varje elev inte bara är en mottagare av kunskap, utan en medskapare av mening. Deltagande är inte en teknik – det är utgångspunkten. Skolans dagliga arbete bygger på övertygelsen att varje röst är viktig och att kollektivt lärande börjar med ömsesidig erkännande. Denna typ av lärande kan inte ske i en formaliserad, hierarkisk miljö. Det kräver ett öppet utrymme – ett utrymme som ingen auktoritet kan dominera – där människor kan tala, lyssna och påverkas av varandra. Kista Folk High School strävar efter att skydda och odla detta utrymme, varje dag.

Skolan har också varit – och fortsätter att vara – aktivt involverad i ett brett spektrum av demokratiprojekt, i samarbete med civilsamhällesorganisationer i Sverige och inom EU, bland annat genom Erasmus+-programmet. Genom dessa initiativ har skolan utvecklat och delat med sig av deltagande pedagogik som är anpassad till ungdomar som ofta befinner sig i utkanten av traditionell utbildning och samhällsliv. Skolan är både en lokal kraft och en bidragande faktor till den europeiska debatten om hur lärande kan stödja inkludering, resiliens och rätten att föreställa sig en framtid.

För många ungdomar i Järva är Kista Folk High School mer än en skola – det är en andningspaus. En plats där man inte definieras av provresultat eller bakgrund, utan av sin förmåga att växa, att tala och att bry sig. Det är en plats där det räcker med att vara människa för att tas på allvar – och där demokrati inte bara lärs ut, utan också levs.

<https://kistafolkhogskola.se/>

C.

BÖRJA
RESAN
IGEN

Var med: ett brev till den europeiska demokrati en

När vi närmar oss slutet av detta manifest för att stärka den mångfaldiga demokratin i Europa återvänder vi till den inledande frågan: "Hur vill vi leva tillsammans i Europa?"

Vi uppmanar dig som läsare att reflektera över denna fråga och skriva ner ditt personliga svar i form av ett "brev till demokratin". Du kan hämta inspiration från de tolv orden och konstverket ovan – det finns naturligtvis många fler ord som är värda att reflektera över – här är några av dem som kan fungera som utgångspunkt för att skriva ner dina personliga reflektioner:

resurs

egendom

kärlek religion

radikal

språk

osäkerhet

natur

ömsesidighet otillfredsställelse

störning

uppskattning tystnad

ouppfyllt

ömsesidig

resenär

korrespondens

oväntad

reflektion

harmonisering

trauma

förespråkande dilemma

annorlundaskap,

mångfald

känslor

känsla

deltagande

värde

Ett brev till demokratin

Så här vill jag leva tillsammans i Europa:

Om du vill kan du dela ditt brev och publicera det på dina kanaler och i vår blogg – skicka det till en vän, kollega eller familjemedlem för att starta en diskussion om demokrati i Europa!

EN NY BÖRJAN: ATT VARA I EN VÄRLD PRÄGLAD AV " "

Vi har ofta svårt att veta vad vi vill. Men vi har vanligtvis inga problem med att veta vad vi inte vill. Vi vet vad vi vill komma bort från, vi ser problemen tydligt – men vi vet inte vem vi kan bli om vi förändrar våra grundläggande tankestrukturer och maktstrukturer. Vi vet inte vem vi ska vara. Vi vet inte vart vi är på väg.

Så hur skulle ett annat liv kunna se ut? Ett liv som inte bara säger "nej" till det ohållbara, utan tydligt säger "ja" till det som ger liv? Vi är bra på att identifiera alla "nej", men vi måste också upptäcka nya "ja". Denna fråga ligger till grund för ett växande intresse för filosofi, inte bara som en teoretisk disciplin, utan som en existentiell praktik – ett sätt att leva, experimentera och lyssna. Faktum är att sökandet efter alternativa sätt att vara är nära kopplat till demokratins hälsa, som beror på vår kollektiva förmåga att tillsammans föreställa oss och formulera en gemensam framtid.

Det moderna samhället bygger till stor del på kontroll, effektivitet och mätbarhet. Vi förväntas förstå, förklara och hantera – även sådant som kanske inte går att mäta. Men detta sätt att se på världen – som något objektivt, fragmenterat och underordnat – har medfört stora andliga och ekologiska kostnader. Det vi behöver nu är inte bara en annan sorts kunskap, utan ett annat sätt att vara i världen.

Om vi ska hitta nya "ja", kommer vi att utforska hur vi kan återupptäcka glömda önskningar. Vi kan undersöka hur vi kan skapa en annan typ av kunskap, en som går bortom fasta kategorier. Vi kommer att förnya vår relation till verkligheten och se på nytt vad som verkligen betyder något. Vi frågar oss på nytt vilka vi är och vilka "vadheter" (vad något egentligen är) som framträder i

världen omkring oss. För att göra det kommer vi att lära oss att tänka annorlunda.

Filosofi blir i detta sammanhang en motrörelse – inte som ett akademiskt system, utan som en livsstil, en praktik. Att filosofera i denna mening är att stanna upp, lyssna på det som inte kan fångas i formler eller regler och öva sig i att leva långsamt, uppmärksamt och öppet. Det handlar inte bara om att tänka korrekt, utan om att känna, om att erkänna förståelsens gränser och odla förundran. En slags lärd okunnighet som inte är ett misslyckande, utan början på visdom. Idén att visdom ligger i det vi inte helt kan förstå är inte ny. Under medeltiden beskrev tänkare det mänskliga förnuftet som både kraftfullt och begränsat. De hävdade att när vi släpper kravet på att förstå fullt ut blir en djupare form av lyssnande möjlig. Mystiker, filosofer och teologer före moderniteten talade ofta om världen som en levande helhet, där människor inte står utanför, utan inom – i relation. Kvinnor som Magdalena av Mecklenburg, som levde i utkanten av den institutionella makten under sin tid, uttryckte och förkroppsligade en djup förståelse för den kroppsliga, emotionella och existentiella kopplingen mellan människan och den levande världen. 1500-talsfilosofen och teologen Nicolaus Cusanus beskrev en tankestruktur där ingenting förblir statiskt; istället flyter varje sak in i en annan genom en tredelad rörelse: något lämnas kvar, något förs vidare, något nytt uppstår. Detta är en typ av kunskap som inte bygger på avstånd och separation, utan på närvaro, omsorg och tystnad.

I andra delar av världen har sådana världsbilder aldrig splittrats av modernitetens skarpa definitioner och kategoriseringar – definitionen kommer från latinets de- (bort) och finire (att separera eller sätta gränser). Bland vissa inhemska kulturer, språk

fortsätter att beskriva naturen inte som en samling objekt – "träd", "djur", "väder" – utan som släktingar, utrustade med subjektivitet och handlingskraft. I vissa språk finns det ingen uppdelning mellan "natur" och "kultur", eftersom en sådan uppdelning aldrig har förekommit.

Man säger inte "jag hör fågeln sjunga", utan snarare något i stil med "fågelsången sker genom mig". Detta är en språklig ekologi som håller människan inom världen, inte utanför den. I ett sådant språk – och de livsstilar det återspeglar – finns en livsfilosofi som vi nu börjar återupptäcka: inte som nostalgisk romantik, utan som en nödvändig korrigering av en kultur som har rivit sig loss från jorden. Under lång tid har vi agerat utifrån antagandet att världen består av passiva objekt – att naturen är en resurs, ett verktyg, ett hinder eller en råvara.

Men vetenskapen avslöjar nu något annat: skogar som kommunicerar, svampar som fattar beslut och bildar nätverk över kontinenter, djur som sörjer, planerar och minns. Mot bakgrund av detta framstår gränsen mellan natur och kultur mer som en kulturell konstruktion än som en sanning – en konstruktion som är ifrågasättbar. Vi är inte separata från naturen – vi är naturen. Vi andas samma luft som träden, går på samma mark som insekterna. Vi påverkar och påverkas i varje ögonblick. Att erkänna denna sammankoppling är inte bara avgörande för vår ekologiska överlevnad – det är också viktigt för det demokratiska livet, som inte kan blomstra när vi lever i främlingskap från världen och från varandra.

Denna insikt kan ta form som en levd verklighet i olika försök att leva annorlunda. Men det handlar inte bara om praktiska val – det är filosofiska val. Det är försök att testa hur ett annat liv skulle kunna se ut, att lyssna på världen snarare än att styra den. Och de är demokratiska till sin anda – eftersom de öppnar upp för dialog, mångfald och delat ansvar. Att tänka på detta sätt innebär också att erkänna det vi inte förstår. Det innebär att låta den andre förbli den andre – inte att romantisera det, utan att bevara dess unika egenskaper. Detta gäller inte bara andra människor, utan också andra livsformer: träd, djur, svampar, vind. Här är erkännande inte bara ett sätt att veta – det är ett sätt att vara med, att dela närvaro, att vägra att utplåna genom definition.

Att vara i världen handlar därför inte om stora revolutioner. Det är en långsam rörelse: ett perspektivskifte, en mottaglig beröring, en omprövad relation. I den meningen blir filosofi en pågående praktik – ett vaksamt sätt att leva, där vi tränar oss att möta världen med ödmjukhet, förundran och ansvar. Ett sätt att återigen bli en del av det vi trodde att vi stod utanför. Och kanske är det detta som demokrati, i sin djupaste mening, kräver: inte bara rättigheter och institutioner, utan sätt att vara som välkomnar olikhet, ömsesidigt beroende och omsorg. Kanske är det där – i praktiken, i de tysta försöken att leva mer uppmärksamt – som en annan framtid börjar ta form. En framtid som är demokratisk i bemärkelsen att leva tillsammans som människor, med djur, växter och den okända framtiden.

D. BILAGA

TILLVÄGAGÅNGSSÄTT OCH UTVECKLING AV MANIFESTET "

Förälskad i demokrati

Katrin Kuhla, konsortiechef

Vad händer när två filosofer som intresserar sig för demokrati träffas på CAN DO-möten? Jo, de kommer på idén om ett CAN DO DEMOCRACY-projekt och ett "Manifest om demokrati". Detta hände när Florian Wenzel och Åke Larsson, författarna till detta manifest, träffades på CAN DO-möten inom det tidigare CAN DO-projektet. Vad händer om denna idé sprids i det internationella CAN DO-samhället? Tillsammans skrivs en ansökan, som skrivs om efter ett första avslag, och voilà – de första mötena genomförs och manifestet ska tryckas.

Vi är mycket glada över att CAN DO återigen kunde fungera som en grogrund för utvecklingen och genomförandet av dessa mycket innovativa och stärkande metoder. Det var möjligt tack vare Florans och Åkes engagemang och uthållighet, men också tack vare alla andra inblandade från partnerländerna Sverige, Italien, Grekland, Turkiet och Tyskland. Çağdaş Özbakan, koordinator för Genç Hayat, ordnade ett magiskt CAN DO-möte i Hatay/Turkiet där vi kunde utveckla, testa och integrera några av idéerna, tillvägagångssätten och metoderna i detta manifest. Sara Arlati, koordinator för Arca di Noè, har förverkligat våra gemensamma idéer i underbara teckningar.

Syftet med CAN DO är att stärka pedagoger inom det sociala området på både professionell och personlig nivå. I vårt arbete är demokrati oundvikligt, vi måste alla vara demokrativänner för att kunna utföra vårt arbete på CAN DO. Jag är tacksam för att denna kärlek till demokrati nu har uttryckts i bokstavlig form, i ett manifest. Jag hoppas att manifestet kommer att hjälpa oss att förstå demokratins värde, att sträva efter mer demokrati och att stödja dem som arbetar för demokrati.

För mer information om CAN DO-metoden, besök projektets webbplats – där hittar du fler publikationer och filmer om CAN DO:

<http://www.candoempowerment>.

BIBLIOGRAFI

- Alinsky, Saul David (1971). Rules for Radicals: A Pragmatic Primer for Realistic Radicals. New York
- Applebaum, Anne (2024). Autocracy, Inc. The dictators who want to run the world. New York
- Arendt, Hannah (1958). The Human condition. Chicago
- Arendt, Hannah (1967): Vita activa eller Om det aktiva livet. London
- Auernheimer, Georg (2012). Einführung in die interkulturelle Pädagogik. (Introduktion till interkulturell pedagogik – *endast tillgänglig på tyska*). Darmstadt
- Bhabha, Homi K. (1994). Kulturens plats. London
- Boal, Augusto (2019). De förtrycktas teater. London
- Boger, Mai-Anh (2016): The Trilemma of Anti-Racism. I: Dada, Anum / Kushal, Shweta (red.). Whiteness Interrogated. Oxford
- Bolten, Jürgen (2012). Interkulturelle Kompetenz. (Interkulturell kompetens – *endast tillgänglig på tyska*). Erfurt
- Bornemark, Jonna. (2018). Det omätbaras renässans: En uppgörelse med pedanternas världsherravälde. (Det omätbaras renässans: En uppgörelse med pedanternas världsherravälde – *endast tillgänglig på svenska*). Stockholm
- Bornemark, Jonna (2025). Vrida Världen – De levande. (Vända världen – De levande – *endast tillgänglig på svenska*). Stockholm
- Carlsson Redell, Petra (2024). Andligheten – marken. (Andlighet – marken – *endast tillgänglig på svenska*). Edinburgh
- Comtesse, Dagmar / Flügel-Martinsen, Oliver / Martinsen, Franziska / Nonhoff, Martin (red.) (2020). Radikale Demokratietheorie. (Teori om radikal demokrati – *endast tillgänglig på tyska*). Berlin
- Cooperrider, David L. / Whitney, Diana / Stavros, Jacqueline M. (2008). Appreciative Inquiry Handbook: The First in a Series of AI Workbooks for Leaders of Change. 2:a upplagan. Chicago
- Europarådet (2023). Generaldirektoratet för demokrati och mänsklig värdighet. Bryssel: Europarådet.
- Critchley, Simon (2013). Infinitely Demanding. Ethics of Commitment, Politics of Resistance. London
- Darwin, Charles (2013). The Descent of Man. Stansted
- Deleuze, Gilles / Guattari, Felix (1980). A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. London
- Deleuze, Gilles (1968). Difference and Repetition. London
- Jacques Derrida (1992). Lagens kraft: Auktoritetens mystiska grundval. New York
- Derrida, Jacques (1994). Marx spöken. Skuldens tillstånd, sorgens arbete och den nya internationella. London
- Derrida, Jacques (2005). Skurkar. Två essäer om förnuftet. Stanford
- Derrida, Jacques (2006). Vänskapens politik. London
- Dewey, John (1916). Demokrati och utbildning. London
- Dewey, John (1927). Allmänheten och dess problem. Athens, Ohio

Dolphijn, Rick (2021). Materiens filosofi: en meditation. London

Domin, Hilde (1993). Das Gedicht als Augenblick von Freiheit. Frankfurter Poetik-Vorlesungen. (Dikten som ett ögonblick av frihet. Poesiföreläsningarna i Frankfurt – *endast tillgänglig på tyska*). Frankfurt am Main

EIU (Economet Intelligence Unit) (2023). Democracy Index 2023. London. Tillgänglig på:
<https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2023/>

Eriksson, Ulf (2015). Demokrations röst – Om litteraturens utopiska verkan (Demokratins röst – Om litteraturens utopiska verkan – *endast tillgänglig på svenska*). Uppsala

European Community Organizing Network (red.) (2012). Handbook for citizen participation. Community organizing as a tool for activating citizen participation. Bryssel

Flügel-Martinsen, Oliver (2021). Kritik der Gegenwart. Politische Theorie als kritische Zeitdiagnose. (Kritik av nutiden. Politisk teori som kritisk diagnos av samtiden – *endast tillgänglig på tyska*). Bielefeld

Friedrichs, Werner / Kierot, Lara / Lange, Dirk / Marchart, Oliver (red.) (2025). Radikale Demokratiebildung. Postfundamentale Streifzüge. (Radikal demokratiutbildning. Postfundamentala strövtåg – *endast tillgänglig på tyska*). Wiesbaden

Gorski, Paul C (2012). Equity and social justice from the inside-out. Ten commitments from intercultural education. I: Palaologou, Nektaria / Dietz, Gunther (red.). Mapping the broad field of multicultural and intercultural education worldwide, s. 388-401. London

Göttner-Abendrot, Heide (2013). Matriarkala samhällen. Studier av ursprungsbefolkningars kulturer över hela världen. New York

Han, Byung-Chul (2015). Utbrändhetssamhället. Stanford

Han, Byung-Chal (2024). Hoppets anda. New York

Handschuck, Sabine / Klawe, Willy Klawe (2004). Interkulturell förståelse i socialt arbete. (Interkulturell förståelse i socialt arbete – *endast tillgänglig på tyska*). Weinheim

Handschuck, Sabine / Schröer, Hubertus (2010). Eigennamen in der interkulturellen Verständigung (Egennamn i interkulturell förståelse – *endast tillgänglig på tyska*). Augsburg

Heitmeyer, Wilhelm (2024). Authoritarian Temptations and Right-Wing Threat Alliance. Kapitalistiska samhällens kris i en osäker framtid. Cham

Heringer, Anna (2024). Form följer kärlek. Bygga med intuition: från Bangladesh till Europa och bortom. Basel

Hofstede, Geert (2010). Kulturer och organisationer: hjärnans programvara. 3^eupplagan. London

Hofstede, Geert (2003). Kulturens konsekvenser. Jämförelse av värderingar, beteenden, institutioner och organisationer mellan nationer. 2^aupplagan. London

Illouz, Eva (2024). Undemokratische Emotionen. (Odemokratiska känslor – *endast tillgänglig på tyska*). Berlin Ingold,

Tim (2021). Att vara levande: Essäer om rörelse. Kunskap och beskrivning, Routledge

Ingold, Tim (2022). Uppfattningen av miljön: Essäer om försörjning, boende och färdigheter. London Ingold,

Tim (2016). Linjer. En kort historia. London

Jameson, Frederic (1994). Tidens frön. New York

- Johnstone, Keith (1993). *Improvisation und Theater. (Improvisation och teater – endast tillgänglig på tyska)*. Berlin
- Jullien, François (1998). *Un sage est sans idée: ou l'autre de la philosophie. (En vis man är utan idéer eller: filosofins andra sida – endast tillgänglig på franska)*. Paris
- Kincheloe, Joe L. / Steinberg, Shirley R. (1997). *Changing multiculturalism*. Buckingham
- Laclau, Ernesto / Mouffe, Chantal (1985). *Hegemony and socialist strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London
- Lefort, Claude (1988). *Democracy and Political Theory*. Oxford.
- Legat, Alices (2008). *Walking stories; leaving footprints*. I: Vergunst, Jo Lee, / Ingold, Tim (red.) (2008). *Ways of walking: Ethnography and practice on foot*, s. 35-49. London
- Levine, Peter (2013). *Vi är de vi har väntat på. Löftet om medborgerlig förnyelse i Amerika*. New York
- Yang, Liu (2014). *East meets West*. Mainz
- Marx, Karl / Engels, Frederick (1848). *Kommunistiska manifestet*. Tillgängligt på: <https://www.marxists.org/admin/books/manifesto/Manifesto.pdf>
- Mouffe, Chantal (red.) (1992). *Dimensioner av radikal demokrati: Pluralism, medborgarskap, gemenskap*. London.
- Mouffe, Chantal (2007). *Om det politiska. Mot den kosmopolitiska illusionen*. Frankfurt am Main
- Müller, Jan-Werner (2011). *Contesting Democracy: Political Ideas in Twentieth-Century Europe*. New Haven
- Müller, Jan-Werner (2017). *What is populism?* London
- Müller, Jan-Werner (2022). *Demokratins regler. Frihet, jämlikhet, osäkerhet*. London
- Nancy, Jean-Luc (1991). *Den inoperativa gemenskapen*. Minneapolis
- Ogbu, John U. (1995). *Att förstå kulturell mångfald och lärande*. I: Banks, James A. / McGee Banks, Cherry A. (1995). *Handbok i forskning om mångkulturell utbildning*, s. 582-596. San Francisco
- OECD (red.) (2002). *Definition and Selection of Competencies (DeSeCo): Theoretical and conceptual foundations*. Neuchatel
- OECD (red.) (2005). *Definition och urval av nyckelkompetenser. Sammanfattning*. Neuchatel
- Pascale, Richard / Sternin, Jerry / Sternin, Monique (2010). *Kraften i positiv avvikelse: Hur osannolika innovatörer löser världens svåraste problem*. Harvard
- Pajnik, Mojca / Schwiertz, Helge / Della Porta, Donatella / Bernhardt, Franz / Ribač, Marko (red.) (2025). *Att skapa solidaritet i tider av multipla kriser: Sociala rörelser i europeiska städer*. Cham
- Phillips, Louise G. (2018). *Walking with Ethico-Politico-Urban-Wonder*. I: Snepvangers, Kim /, Davis, Susan (red.) (2018). *Embodied and Walking Pedagogies Engaging the Visual Domain*, s. 15-35. Champaign
- Ramey, Joshua. (2012). *Den hermetiske Deleuze. Filosofi och andlig prövning*. London

Rancière, Jacques (1998). Oenighet: Politik och filosofi. Minneapolis Rancière, Jacques (2007). Hat mot demokrati. London

Rancière, Jacques (2015). Dissensus. On Politics and Aesthetics. London

Rogers, Carl (1977). Om att bli en person. En terapeut syn på psykoterapi. London Rosa, Hartmut. (2015). Social acceleration. New York

Rosa, Hartmut. (2020). Världens okontrollerbarhet. Cambridge

Ruch, Philipp (2019). Schluss mit der Geduld. Jeder kann etwas bewirken. Eine Anleitung für kompromisslose Demokratie. (Nog med tålamod. Alla kan göra skillnad. En guide till kompromisslös demokrati – *endast tillgänglig på tyska*). München

Spuybroek, Lars. (2019). The Sympathy of Things: Ruskin and the Ecology of Design. London Spuybroek, Lars (2020). Grace and Gravity. Architectures of the Figure. London

Sloterdijk, Peter (1988). Zur Welt kommen – zur Sprache kommen. Frankfurter Vorlesungen. (Att födas – till världen, till språket. Frankfurtföreläsningarna – *endast tillgänglig på tyska*). Frankfurt am Main

Tanizaki, Junichiro (2019). In Praise of Shadows. London

UNESCO (2016). Global Education Monitoring Report. Utbildning för människor och planeten: Skapa en hållbar framtid för alla. Paris

Förenta nationerna (2015). Agenda 2030 för hållbar utveckling. New York

Vigklas, Linos, Magos, Kostas, Alexopoulos, C. (2019). Walking together. Interkulturella rutter i staden Volos. Volos

Villegas, Ana M. / Lucas, Tamara (2002). Utbilda kulturellt lyhörda lärare. New York Wall

Kimmerer, Robin (2013). Fläta sötgräs. London

Wall Kimmerer, Robin (2021). Arternas demokrati. London

Weil, Simone (1949). Behovet av rötter. Förspel till en deklaration om skyldigheter gentemot människan. London

Weil, Simone (1952): Gravity and Grace. New York

Wenger, Etienne / McDermott, Richard / Snyder, William (2002): Att odla praktiska gemenskaper: en guide till kunskapshandling. Boston

Wittgenstein, Ludwig (1972). On Certainty. New York Wittgenstein, Ludwig (2009). Philosophical Investigations. Oxford

Världshälsoorganisationen (WHO) (2022). WHO:s europeiska handlingsram för mental hälsa 2021–2025. Köpenhamn

Demokrati är nära livet – oförutsägbar, i rörelse, söker orientering i det okända.

Den visar sig i den mångfaldiga gemenskapen av människor som är engagerade i varandra, utforskar föränderliga vatten och vindar och hittar kreativa vägar till framtiden.

I Europa finns det många försök att stoppa detta demokratiska skepp. Teknokrati, kapitalism och populism är några av de begrepp som försöker få sjömansgemenskapen att antingen följa autokratiska åtgärder eller uteslutas från att utvecklas i frihet. Det civila samhället och dess kreativa, kritiska potential hindras alltmer från att uppskattas som avgörande för demokratin. Kriser och nödsituationer verkar kräva omedelbara åtgärder som går utöver demokratin – men det är just nu vi behöver den.

Detta manifest ger en ny syn på demokratins möjligheter och styrkor, på dess inneboende värden som ligger till grund för vad det kan innebära att vara europeisk. I ett internationellt samarbete presenteras kreativa symboler, ord och inspirerande exempel på hur man kan leva ett demokratiskt liv tillsammans i Europa. Små aktiviteter inbjuder till att uppleva potentialen i att radikalt koppla demokratin till själva människolivet.

Deltagare som bidragit till manifestet – CAN DO-möte i Hatay/Turkiet, maj 2025